

Vojmil Rabadan
Zagreb

MARULA PRILIKA U TVORENJU BAŠČINIKA

Svaki umjetnik, svjesno ili nesvjesno, vjeruje u istinsku i neprolaznu vrijednost djela koje stvara, bez toga ne bi ni mogao stvarati.

Mnogi tu vjeru otvoreno očituju, pa i pribilježe: »Spomenik stvorih trajniji od mjedi« ... »Tom grobu upravljam poj, što, možda, neće mrijet« ...

Rijetkima se, međutim, ispuni san o odrvanju njihove tvorevine sverazornim tokovima vremena, a među takvim izuzetnicima zauzima časno mjesto *Marko Marulić Splitsanin* (1450—1524), kojega mi uporno častimo prilično neodređenim naslovom »otac hrvatske književnosti«, premda znamo da je njegovom vrhunskom opusu prethodilo nekoliko stoljeća nastojanja znanih i neznanih hrvatskih književnih trudbenika, pa bi bilo jasnije i bliže istini isticati da je on prvi hrvatski majstor stiha svjetskog formata, koji je svojim dostignućima konačno zacrtao pravi put umjetničkog i samosvojnog stvaranja književnim pregaocima svojih i budućih dana, darovavši hrvatskom narodu pjesničko uzor-djelo, kakvo dotada nije imao.

Ali mi kao da imamo nesavladivu predilekciju za bar malo iskrivljene stvari, pa, na primjer, usprkos raznim upozorenjima, naša štampa ustrajno i dalje piše kako se godine 1971. slavila 450-godišnjica Marulićeve »Judite«, a ne »470-ti rođendan ‚Judite‘ i 450-ta obljetnica njezina prvotiska (1501—1521—1571)«, kako je jedino »Kolo« ispravno objavilo.¹

Slutnju našeg »poëta-vates-a«, kako su ga već suvremenici nazvali, da će njegovu »Judit«, upućenu G. G. 1501. sunarodnjacima

koji znadu samo hrvatski, cijeniti »zemlja ova, dok bude na karte folj slovinska čtit slova«, već je potvrdilo gotovo pola milenija: sve to vrijeme naš Marul² živi među nama ne samo u svojoj pjesni nego i u pravom kultu koji mu posvetiše i posvećuju svi naraštaji neprekidnim znanstvenim, književnim, novinskim, likovnim, scen-skim, glazbenim i drugim izrazima zanimanja, ljubavi i štovanja, od 5. I 1524, dana njegova fizičkog nestanka, do danas.

Neke od tih brojnih »hommages«-a Marulićevoj »stožernoj pojavi hrvatske književnosti« (Tomasović) ogledat ćemo ovdje s jednom posebnom namjerom: da saznamo kako su njihovi autori u svojoj stvaralačkoj vizionarnosti »vidjeli« Marka, pa da iz tih njihovih vizija ugrabimo, možda, poneki kamačak za slaganje mozaika pjesnikova lika i karaktera, kakvi su u stvarnosti mogli biti.³

Imamo za to i neke *historijske podatke*.

To su informacije »iz prve ruke« o životu i radu te o fizičkom izgledu i duhovnom habitusu Marka Marulića koje nam je ostavio, kako je općenito poznato i mnogo iskorištavano, *Franjo Božičević — Natalis* u latinskoj biografiji »*Vita Marci Maruli a Francisco Natale conscripta*,« napisanoj poslije Markove smrti, ali ne znamo kada, a objavljenoj prvi put u djelu »*Illyricum Sacrum*« Danijela Farlatija tek godine 1765.⁴

O tome Natalisu, koji nas je neprocjenjivo zadužio, znamo vrlo malo, tek toliko da je živio krajem XV i u prvoj polovici XVI stoljeća (godine 1534. još je svakako živio) a bio je splitski patricij, Markov sugrađanin i prislan prijatelj, vješt latinski stihotvorac, no pjevao je i hrvatski, pa se čak Dubrovčanin Stulli okoristio njime u svom leksikografskom radu.⁵

Jedan rukopis sačuvao nam je, uz spomenuti Marulićev životopis, 82 Natalisove latinske pjesme, korektna jezičnog izraza, a vrlo raznolika sadržaja, premda su sve zapravo prigodnice. Čitav jedan mikrokosmos pjesnika, njegova kruga i grada i Marulićeva vremena živi u tim sastavcima, koji bi u dobru prijevodu i uz iscrpna obavještenja i danas bili zanimljivo štivo i efikasna dopuna opširno, srdačno i plastično ispričanoj Marulovoj biografiji.

Vanjštinu Marka Marulića Natalis opisuje ovako:

»Bijaše srednjeg rasta, širokih pleća, ne gojazna već tanka struka, čela vedra i široka, oči je imao crne, nos orlovski, lice lijepo, kosu dugu i boje lješnjaka, ozbiljna mu je brada izazivala poštovanje, a svi mu udovi skladno pristajahu srazmjernome stasu.«

Taj Natalisov prikaz, koji nam Marulića očito predstavlja u punoj muževnoj snazi, a ne kao sedamdesetogodišnjaka pri kraju životnog puta, mnogo se, više ili manje točno i potpuno, prenosio, pa je bio svakako poznat svima onima koji su kasnije pokušavali dočarati Marulićevu osobu u kakvom napisu, slici ili kipu.

U jednoj od spomenutih latinskih pjesama, Natalis, pod naslovom »Ad statuarium Marci Maruli erfigiem formare procurantem«, upravlja ovako riječ nekom kiparu, koji je upravo radio Markov lik (kip ili reljef, poprsje ili čitavu figuru?):

»Vane cupis gypso longum protendere in aevum
Effigiem tanti nominis atque viri.«

Zatim u još 14 stihova razlaže, kako je besmislena želja majstora, kojega inače zove »nobilis factor« (»vrijedni majstore«), da gipsom produži u vječnost trajanje tako velika čovjeka i imena. Svi mramori, bronce i slike velikih umjetnika propadaju, veli on, a Marulić ima bolje jamstvo otpora vremenu, svoju neprolaznu književnu vrijednost i slavu.

Natalis, dakle, ne daje nepovoljnu ocjenu kiparevu djelu, već ga smatra suvišnim, a naši su čitači iz toga pogrešno izveli da je, nakon Markove smrti, neki kipar pokušao modelirati pjesnika, ali nije uspio, pa se to i sada ponavlja.

Razumije se da bi nas vrlo zanimalo je li taj kip bio uopće dovršen, tko je bio kipar, po čijoj je narudžbi radio i na temelju čega (po sjećanju ili po kakvu predlošku?) i u koju svrhu (možda u kakvoj kombinaciji s pjesnikovim grobom).

Ali ta jedina moguća autentična likovna dokumentacija o osobi Marka Marulića iščezla je za nas bez ikakva drugog traga.

Pred nama su danas samo Marulovi portreti koje izradiše *mnogo kasniji likovni umjetnici*.

Sam Marulić nije zacijelo ni osobno pravio kakvu skicu o sebi, premda se uspješno bavio slikarstvom, kako sam u oporuci navodi i kako Natalis, malo pretjerano pohvalno potvrđuje, a nije svoj portret ni naručivao od kojeg slikara ili kipara, kakvih je u Splitu uvijek bilo, različita podrijetla i kalibra, pa je npr Marko dolazio u dodir i s čuvenim vajarom i neimarom Andrijom Alešijem, Albancem, koji se ponosno nazivao »civis Spalatensis«, »građanin splitski«, a proćuo se radovima u Šibeniku, Trogiru i Splitu u toku XV stoljeća⁶

Da je, naime, Marko posjedovao kakvu svoju sliku, bio bi je, zacijelo, nekome namijenio u svojoj preciznoj, iscrpnoj i darežljivoj oporuci, koja nam se sačuvala, a koju Kolendić, teško se dosjetiti zbog čega naziva dokumentom »dosadne skrupoloznosti mahom pozdriva stara gospodina«... Slike, međutim, nema u spisu, znači da nije ni postojala.

Preko tri stoljeća, nitko se, koliko znamo, ne bavi fizičkim izgledom Marulićevim.

A kad je 27. XII 1859. svečano otvoreno novo, za tadanji Split raskošno i veliko (za 1400 gledalaca) Općinsko kazalište u zgradi

između »Prokurativa«, gdje je danas kinematograf, prve posjetioce naročito je ispunila divljenjem dekoracija stropa gledališta, gdje je u sedam slika bila prikazana povijest Dalmacije, sa dvadeset i šest portreta slavних Dalmatinaca, od Dioklecijana do tada još živog Nikole Tommasea (1802—1874). Šesti po redu među njima bio je »Marco Marulo«.

Iz svečane publikacije u povodu otvorenja toga teatra⁷ razabiremo da je »figure« na stropu, dakle i Marka, radio mletački majstor Antonio Zuccaro, a ne, kako se obično navodi, talentirani mladi slikar Splitsanin Josip Voltolini, koji je nakon studija u Mlecima i odlikovanja zlatnom medaljom, na povratku u rodni grad doživio samo potcjenjivanje. Zato mu je, valjda, i ovdje povjeren dekoraterski udio, s Tršćaninom Zebedeom Piccinijem. Budući da je to kazalište uništio požar 14. V 1881, od toga prvog novovjekog portreta Marka Marulića ostao nam je samo malen okrugao crtež, potpisan s Battista Barbarich, »pittore«, (a tako se nazivahu i soboslikari) tipičan nevješt i nedarovit diletantski rad, koji upadno podsjeća na mlada glumca primitivno maskirana u starca u kazališnim družinama XIX stoljeća.

Treba stoga požaliti što je Barbarićeva »umjetnina«, osim svega apokrifna, uvrštena u reprezentativni album »Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925—1925« (Zagreb, 1925) da uvriježi jednu lažnu tradiciju.

Potomci Marulićeve loze u Splitu čuvali su, međutim, sve do početka našeg stoljeća neki stari portret, koji su smatrali Markovim. Arheolog don Frane Bulić vidio je oko 1890. tu sliku »na poderanu platnu«, ali mu se učinilo da, usprkos svojoj starosti, ne može biti iz XV—XVI stoljeća. No zapanjila ga je sličnost muškarca na slici s tada još živim financijskim savjetnikom Antunom Marolijem, Markovim potomkom, koji je umro 1900, a i slika se kasnije izgubila. Vrijedi, ipak, upamtiti to trajanje »obiteljskih« crta u pripadnicima novih naraštaj roda Marulić—Maroli, jer ćemo se s tom pojavom još sresti.

Spomenimo još kao kuriozitet da je netko (i to prilikom 400-godišnjice Marulićeve smrti 1924!) htio »prepoznati« Markovo lice u stiliziranoj bradatoj glavi na dnu Marulićeve nadgrobne ploče u splitskoj crkvi sv. Franje, premda je to najočitiji primjer dekorativnih »mascherona«, upotrebljavanih još na starome Orijentu, a u Evropi osobito za renesanse. Uostalom, na tom dijelu ploče i u takvu sklopu ukrasa ne bi se, zaista, mogao očekivati portret uglednog pokojnika. (U sličnoj »glavi« otkrili su u Zagrebu, na uglu kuće broj 10 Radićeva trga — Matiju Gupca, pa to i danas piše pod njom, doduše, uz ogradu »po predaji«.)

Pomalo šaljivu senzaciju izazvao je 1936. popularni splitski profesor, poliglot, historičar, pjesnik itd. Josip Barač (1871—1939) koji je i sam svoje persiflaže Splita u čakavskim stihovima potpi-

sivao pseudonimom »Marul«, izjavivši u štampi da je otkrio autentičan Marulićev portret, čak s oznakom *Marullus*, izrađen ništa manje nego — od Markova suvremenika Sandra Botticellija (1445—1510). No ubrzo se i sam dosjetio da je na toj slici u stvari zanimljivi grčko-talijanski pjesnik Michele Marullo, na kojega se odnosi i Ariostov pohvalni epitet »il divino« (»božanski pjesnik«), koji se još danas, ponekad, pridaje našem Marku.

Nije isključeno da je original Marulićeve slike u splitskom talijanaškom kazalištu bio, osim Natalisom, inspiriran i portretom u kući Maroli, ali sve ostalo samo je znak Markove prisutnosti u sjećanju i ljubavi njegovih sugrađana.

Veličanstvenoj proslavi četiristogodišnjice postanka »Judite«, održanoj 1901. u Splitu, Zagrebu, Dubrovniku, Sarajevu i drugdje, moramo zahvaliti prvi portret Marka Marulića, koji, ako i jest i on imaginaran, predstavlja umjetničko djelo, a izradio ga je uz to Splitsčanin i jedan od najznamenitijih hrvatskih slikara XIX i XX stoljeća, *Emanuel Vidović* (1870—1953), čije retrospektivne izložbe izazivaju i danas senzaciju, a koji portrete, inače, nije slikao.

To je platno bilo izloženo na pozornici splitskog kazališta na svečanoj priredbi u čast »Judite« 3. XI 1901, uz opće divljenje i pohvale gledalaca i novinstva, a onda je, začudo, palo u zaborav, iz koje je izvučeno i uopće prvi put spomenuto, reproducirano u štampi i izloženo javnosti u prosincu 1971, baš kad je i sama slika bila 70-godišnja »jubilarka«, pa je po toj novinskoj reprodukciji i ovdje opisujemo.⁹

Na Vidovićevu uljenom portretu veličine 113 x 73 cm čitava je pažnja slikara, a po tome i gledaoca, usredotočena na Markovu glavu, a detalji odjeće i plašta gube se u neodređenost suvišnosti.

Pred nama kao da je živ čovjek snažnih ramena i uspravna držanja, visoka umna čela, koje kosa ovjenčava tek na tjemenu, orlovska nosa, starac, ali s prodirnim i inteligentnim, tek pomalo umornim pogledom, u kojemu nema ni truna »učiteljske« superiornosti ni puritansko-aristokratskog distanciranja od vulgusa, kao što i na čitavu licu i pomalo zapuštenom punom brku i bradi nema nikakve dotjeranosti ni »otmjene« afektacije. To je, ukratko, natprosječan intelektualac, impozantan jedino od nekog unutaršnjeg sjaja, koji iz njega zrači, a istodobno običan i priprost stari Splitsčanin, pa nije isključeno da je, radeći taj portret, Vidović imao pred očima neki konkretni »model« iz svojega tadanjeg splitskog kruga.

Svakako, napiše li tko jednom povijest hrvatskog portreta kroz vjekove, ne bi smio po drugi put zaboraviti taj jedini portret što ga je naslikao Emanuel Vidović, a i svi »marulisti« morat će ga odsada registrirati.

Spomenuta »Juditina« obljetnica potakla je izradu još jedne slike, koja se do danas isticala kao jedini moderni Marulićev umjet-

nički prikaz, a izradio ga je svojedobno vrlo plodni zagrebački slikar, »specijaliziran« baš za biblijske i povijesne prizore, predstavnik našeg akademizma i zaslužniji kao osnivač privatne škole, iz koje će se razviti Umjetnička akademija u Zagrebu, *Bela Csikos-Sessia* (1864—1931).

Najstariji trag te njegove slike našao sam u zagrebačkom »Vijencu zabavi i pouci« od 2. siječnja 1902 (Broj 1, tečaja XXXIV str. 1), dok u istom »Vijencu« od 17. listopada 1901, koji je čitav posvećen proslavi Marka Marulića Splječanina (!) nema još te slike ni o njoj spomena. Reprodukcijska na počasnom mjestu sveska od 2. siječnja 1902, pod kojom piše B. Čikoš: Marko Marulić, jako je loša, mutna i nečitka, pa je za pravilnu ocjenu Čikoševa djela potrebno potražiti njenu odličnu reprodukciju u drugoj zagrebačkoj publikaciji »Ljetopis društva hrvatskih književnika«, objavljenoj 1903. za godine 1900—1903, gdje autor, začudo nije nikako spomenut.

U feljtonu (Listak-Slike i kipovi) na str. 16. »Vijenca« od 2. I čitamo o Čikoševu Maruliću da je »izrađen po jednoj staroj slici, za koju misle poznavajući da potječe negdje iz 16. stoljeća, a nađena je u Spljetu. Neki nepobitni znakovi pute da ona prikazuje patricija spljetskoga iz obitelji Marulića — Pecinića, a... nije nevjerojatno da je to baš njegova (tj. Markova, V. R.) slika«. Dopuštajući da to, možda, i nije točno, autor bilješke hvali Čikoša što je »uklonivši sa slike (tj. splitskog »originala«, V. R.) starinsku ukočenost, učinio samu figuru mnogo življom, pri čemu se ipak nije izgubila fina karakteristika pjesnikova lica, pa će ta slika moći služiti uzorom komu umjetniku kiparu, kad se bude ostvarivala ideja o Marulićevu spomeniku u Zagrebu.«¹⁰

Ne imajući pred sobom taj tajanstveni »spljetski« pseudooriginal, valjda onaj isti iz kuće Maroli, o kojemu govori Bulić, nismo u stanju ocijeniti nisu li se i Vidović i Čikoš povelili za njim, ali možemo analizirati međusobne sličnosti i razlike njihovih radova, kao i osnovni pristup svakoga od njih Maruliću, a usporedba, recimo odmah, ne ispada u prilog Čikošu niti opravdava pohvale spomenute bilješke.

Čikoševa slika, formatom vjerojatno veća od Vidovićeve, ima desno Maruliću konture grba s Marulićeve nadgrobne ploče u Splitu, a nad glavom pjesnika u dva reda slova M A R C O M A R U L O, N. A. 1 4 5 0. — O B. A. 1 5 2 4. Stav Markov, položaj desne ruke, koja drži plašt, detalji odijela, pa i glave, isti su kao u Vidovića, ali dvije se osnovne razlike nameću na prvi pogled: po fakturi, Čikošev je rad brižno »ulickan« i dekorativan primjer šablonskog akademizma bliskog kiču i malograđanskoj »reprezentaciji« bezličnih staleških odličnikâ, dok je Vidovićev gotovo nemarno nabačena impresija o jednoj ljudskoj individualnosti, (»portret duha i tijela«) a po koncepciji Marulićeve ličnosti, Čikoš je dao »gospodskiju« i »njegovaniju«

figuru, bez ikakva izraza, osim neke ukočene hladnoće lica i inkvizitorske sumnjičavosti u očima okruženima velikim tamnim podočnjacima opernog intriganta, a Vidović priprostog i privlačnog običnog čovjeka, u kojemu osjećamo neobičnog umnika, ili, ukratko rečeno, Vidović je na svojem platnu fiksirao karakter, a Čikoš pozu.¹¹

Prilazeći četvrt stoljeća kasnije izradi svojega spomenika Maruliću, koji je svečano otkriven u Splitu u nedjelju 26. VII 1925, u vezi s proslavom 400-godišnjice Marulove smrti (1524—1924), *Ivan Meštrović* (1883—1962) očito je poznavao Čikošev portret (Vidovićevo je bio »zametnut«) ali je iz njega uzeo samo detalje odjeće: njegov je Marul inače sasvim nov i originalan, djeluje u prvom redu visinom stasa (bez obzira na Natalisa), čvrstinom stava, jakih nogu i krupnih prstiju desnice, u kojima se osjeća pritisak na pisaljku i pouzdana potpora ljevice knjizi. Glava razmjerno mala i izduljena u mršavilu, odaje ravnim i energičnim nosom i koščatim izbočinama obrazâ čovjeka askeze i volje, a čelom izrovanim borama mislioca, dok gotovo prezirno nadignuta gornja usna s punim brkom nad pomalo »biblijskom« bradom očituje strogog suca »svih taščin ovoga svita«, a male, duboko ukopane oči podsjećaju na dalmatinskog čovjeka zablještena odrazom sunca po kršu i moru. Neobično sretno riješena kosa natkriljuje čitav lik kao kreljuti hagiografskih simbola ili kao pune plastične aureole nekih starih dalmatinskih kipara, a i velik, bogato drapiran plašt, pomalo neprirodno prebačen s lijevog ramena ispod desne na lijevu ruku, kao da je s kakve svetačko-vladarske skulpture. Neka smirena maestoznost počiva iznad svega na tom kipu, koji ne spada u Meštrovićeve gigante, ali se snaga i osjetno borben stav povezuju na njemu s najbitnijim odlikama Meštrovićeve stila.

Liku nedostaje samo tračak ljudske topline, ali nju nitko u to vrijeme ne pretpostavlja u Maruliću, pa ni veliki Meštrović, koji je onako superiorno utisnuo topao i indulgentan osmijeh u lice svojega Držića. Ali, razumije se, Držić prašta i nasmijava, a Marulić samo kori, sudi i poziva na borbu, tako se o njemu misli, govori i piše već stoljećima, pa ga je tako zamislio i Meštrović. S druge strane, takav Marulić, najbolje i pristaje na ulazu u grad neprekidnih suprotnosti i na braniku vječno ugroženog održanja Marulićeva roda pred nasrtajem tolikih »ki misle da zgrnu nas s ovih stin«, kako sam Marko upozorava u tridesetom stihu četvrtog »libra« svoje svete udovice Judit...

Desetak godina kasnije (1933) pojavio se ponovo Marulić na freski *Gabrijela Stupice* (slovenskog slikara koji je tada studirao u Zagrebu) u šumskoj kapelici otvorenoj te godine na Sljemenu iznad Zagreba, naslikan po albumu »Znameniti Hrvati« i jedva primjetljiv između dviju od 30 znamenitih ličnosti hrvatske povijesti na toj slici, koju je vlaga, uostalom, već u velikoj mjeri izbrisala...

Nakon novih deset godina (1943) izradili su već istaknuti slikari *Krsto* i *Željko Hegedušić* zanimljivu i vrijednu fresku na stijeni jedne sobe u poznatoj zagrebačkoj zgradi u Opatičkoj ulici br. 10, koja je nekada služila upravama kulture i školstva, a sada je u njoj Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske.

Na toj zidnoj slici braće Hegedušić poredani su u prvom planu arheološki ostaci hrvatske prošlosti, jedan stećak, fragment natpisa »pro duce Trepimero« itd., lijevo se diže knežev dvor u Dubrovniku, desno stara vijećnica i jedna kula na zagrebačkom Kaptolu, a u pozadini se širi more s dubrovačkom lukom. U tom dekoru, oko simbola naše Istre u sredini, kreću se, sjede ili stoje u manjim ili većim skupinama prvaci hrvatske kulturne i ratničke prošlosti, među njima i Marko Marulić s otvorenom knjigom crvenih korica, na kojima se ističe glasoviti naslovni list prvog poznatog izdanja »Judite« iz godine 1521.

Iz čitave vreve prikazanih velikana Markovo se lice ističe kao najmarkantniji i najživlji, upravo realistički portret, dok su ostali likovi prikazani većinom stilizirano po poznatim materijalima. Iznenađuje samo što taj Hegedušićev Marulić ima crte nekog čičice okruglih izbuljenih očiju i tubasta nosa, bližeg omiljenim podravskim seljacima istog majstora negoli našem dinarsko-jadranskom čovjeku, ali ipak s mirnim i pronicavim pogledom starinskih mudraca. Debeljuškast, u bijelom talaru s crnim rubovima i okruglom crnom kapom pritisnutom uz lubanju s koje visi crna vrpca, naš Marul podsjeća time točno na mnogo reproducirani portret Boccaccija slikara Andrije del Castagno, ali samo ruhom i knjigom, bez one natprosječnosti i iznimnosti koju autor »Dekameron« na svojoj slici posjeduje i koju i Maruliću svaki od nas spontano pridaje.

Hegedušićeva je freska inače dostojan pandan i dopuna Bukovčeva »Hrvatskog preporoda« i po zamisli i po kvaliteti izrade, pa je i čudo i šteta što je danas potpuno zaboravljena i zanemarena u sobi-kancelariji, dok se netko, eventualno, ne sjeti da je i premaže...¹²

Ima još Marulićevih slika koje slijede ustaljenu šablonu bradatog starog renesansnog gospodina s bijelim ovratnikom, ali tri pokušaja likovnog oživotvorenja Marulove fizičke osobe u rasponu od pedesetak godina ostaju zasad vrhunska i po formatu autorâ i po domašaju djelâ: uljeni portret Emanuela Vidovića iz 1901, brončani kip Ivana Meštrovića iz 1925, i lik u freski braće Hegedušić iz 1943.

Svaki od te trojice umjetnika doživio je Marulića na svoj način, prema svojim saznanjima i afinitetima, pa smo dobili tri različita lika, (smiren stari mislilac, borben i strog asketa, pronicav narodni mudrac) ali koji se svojim specifičnostima u stvari popunjuju, stapajući se u jednu višestranu ali jedinstvenu pojavu, vjerojatno prilično blisku stvarnom izgledu Markovu u njegovu zemaljsko-me vijeku.

Kao što je svojim opisom Markova fizičkog izgleda utjecao na likovnjake, Natalis je svojom biografijom usmjerio i *književnike*, koji su kasnije pisali o Marulu, jer nam je u svojemu spisu ostavio i skicu Markovog duhovnog profila, koja je tek u novije vrijeme potvrđena reviziji.

Po Natalisu je Marko bio uzor svih vrлина, koje kršćanski nauk zahtijeva od čovjeka, i to od malih nogu do smrti, jer »od dječastva do oronule dobi nije ništa učinio nedostojno hvale, ništa rekao nedostojno divljenja, ništa napisao nedostojno pamćenja«, a preminuo je »integer vitae, scelerisque purus« (»neporočna života i neokaljan grijehom«), čak drugačije od većine smrtnika, bez patnji, slaveći Gospodina, »in considerazione di Uomo Santo« (»na glasu svetosti«), kako će Splitsani ispričati putniku — reporteru Constantiniu godine 1732.

Živio je Marko, nabraja potanko Natalis, samo za knjigu i molitvu, u samoći svoje sobice, trapeći se postom, pa čak i bičevanjem, sav okrenut životu poslije smrti i rajskoj slavi. Ali novija arhivska istraživanja,¹³ pažljivije čitanje Marulićevih djela, samog Natalisa, (u kojega ima i kontradikcija) upozorila su da je Marko živio i normalnim građanskim životom, pa se moramo zapitati, zašto ga je Natalis, koji ga je intimno poznao iz dnevnog druženja, prikazao drugačijim nego što je u stvari bio.

Odgovor je jednostavan: pisao je s određenom namjerom, ne samo da proslavi svog prijatelja, nego da naglašavanjem njegovih iznimnih kvaliteta pruži kršćanima još jedan pobudni uzor, »exemplar«, kako sam veli, kako pravi vjernik mora živjeti da postigne vječno blaženstvo. U tome je, uostalom, slijedio uobičajeni stil pisanja biografija znamenitih ljudi poganske starine kao i kršćanske prinove, koje su velikane opisivale uvijek u svjetlu njihove iznimnosti i duhovne superiornosti, a ne u sitnoj »privatnoj« svakodnevici.

Neke Natalisove pojedinosti (opis Splita itd.) upućuju na to da je on svoj spis namijenio čitavom svijetu koji je Marulića poznao po proslavljenim religioznim djelima, pa je razumljiv piščev patos i po koje preuveličavanje pozitivnih crta Markovih, što njegovu biografiju čini sličnijom pohvalnom nadgrobnom govoru negoli objektivnoj i svestranoj historiji, a blizu je i današnjim romansiranim biografijama, to jest literaturi.

Literatura je, samo mnogo lošija i beskorisnija, i priča o tobožnjoj mladenačkoj pustolovini, koja bi razbludnog Marka bila »obratala« u pokajnika, a talijanski pisac-lutalica conte Agostino Santi Pupieni, pravim imenom odvjetnik Giuseppe Antonio Costantini, čuo ju je slučajno 1732. od nekoga u Splitu i uvrstio je u svoju knjigu »Lettere critiche giocose, morali, scientifiche ed erudite« (Venezia 1744) pod moralizatorskim naslovom »Gastigo dell' impudicizia« — »Kazna razvrata«.¹⁴

Premda neki naši »marulićevci« naginju pretpostavci da takva legenda ne bi mogla nastati bez nekog realnog ishodišta, teško je povjerovati da u vrijeme savršeno organizirane okupatorske policijske i obavještajne službe (koja je o mnogo beznačajnijim događajima pedantno slala opširne izvještaje u Veneciju, sačuvane do danas), takvo umorstvo u krugu prve splitske aristokracije ne bi ostavilo nigdje jačeg i vjerodostojnijeg traga od malogradske »trača«, pa taj »krimić« o ljestvama i vreći možemo definitivno odbaciti, barem u vezi s našim Markom.

S Natalisovom biografijom, naprotiv, to ne smijemo učiniti, jer je ona u osnovi autentična i riznica dragocjene dokumentacije, treba je samo znati čitati u duhu njenog vremena i uskladiti je s današnjim arhivskim i drugim otkrićima znanstvenika.

Oprez je, ipak, potreban i kad su u pitanju *znanstvenici*, jer se i oni znadu prepustiti mašti, pa ishitre, npr. da je Marko svoju oporuku od 14. srpnja 1521. pisao ne zbog toga što mu je već bilo 70 godina i što je pobolijevao (znamo da formula »adhuc sanus mente et corpore«, bez koje testamenat ne bi valjao, ne mora pobijati ovo potonje) nego zato što je vjerojatno odlazio na riskantan put u Mletke da štampa prvo izdanje »Judite«, koje je već 13. kolovoza iste godine pušteno u promet (to bi i za naše današnje tiskare bio rekordan rok), ili da je »Judita« objavljena prvi put tek dvadeset godina pošto je spjevana (što je, svakako, čudno) zbog protivljenja crkvene cenzure (onda je duhovitija hipoteza Zvonimira Kulundžića da je »Judita« već prije 1521, možda, imala neko izgubljeno izdanje, i to glagoljicom, kad već Marulić spominje »slovenska slova«), ili, opet, da je u nemirnim danima neprestanih turskih nasrtaja na sama vrata Splita i Marko »zacijelo često bio pod oklopom i na znak uzbune zamijenio pero mačem«, što bi, da se uistinu dešavalo, i suvremenici svakako dodali svojim pohvalama pjesniku, kao posebnu zaslugu i dostojan pandan npr. biskupu-borcu Petru Berislaviću, inače Markovu suradniku, štovatelju i prijatelju.¹⁵

Ostanimo, dakle, u području znanosti, na pronalazačnu i utvrđivanju činjenica: maštanje i licentia poetica domena je i privilegij pjesnika, pripovjedača i dramatičara!

Među »ljudima od pera« Marulovim poklonicima *pjesnici* su najbrojniji, od suvremenika, koji mu slažu istinski ožalošćene i malo hipertrofirano pohvalne epitafe, preko dugog niza onih koji ga kroz stoljeća kuju u zvijezde kao »oca hrvatske književnosti« itd., do novijih i današnjih poeta koji u Marulićevoj humanoj i rodoljubnoj poruci osjećaju aktualne prizvuke, pa ih kroz svoj pjesnički potencijal dalje razvijaju.

Marulića su tako opjevali: sam Franjo Natalis, dva Alberti-Matulića (Nikola i Ante), dva Martinčića (Franjo i Jeronim), Jero-

nim Papalić, Donat Paskvalić, Petar Zoranić, Petar Hektorović, Juraj Baraković, Jerolim Kavanjin, Rafael Levaković (ovaj franjevac-glagoljaš iz Jastrebarskoga u XVIII stoljeću podsjeća nas da i »gornji hrvatski krajevi« još tada pamte i štuju »drugu slavu Dalmacije poslije svetog Jeronima«), zatim »ilirci« s Ivanom Kukuljevićem na čelu, August Šenoa (koji Marulu ne odaje počast svojim stihovima, ali mu uvrštava četiri pjesme, među njima i molbu »Judite« iz IV pjevanja, u svoju epohalnu i još uvijek nezastarjelu »Antologiju« Matice hrvatske iz 1876), a onda gotovo svi iole istaknutiji pjesnici i stihotvorci XIX i početka XX stoljeća sa »hrvatskog sjevera i juga«, pa poneki »između dva rata« do najnovijih (i najmanje brojnih) »marulićevaca«, predstavnika suvremene mlade lirike kao što je Tonči Petrasov Marović.

U stvari, *liričari* su podržavali najneprekidniji kontinuitet sjećanja na Marula kroz stoljeća.

Nas ovdje oslobađa od osvrtnja na svaku od tih »marulićevskih« pjesama to što se malo koja pobliže bavi Marulićevim likom, za kojim smo mi u potrazi, a pretežan su dio njih ili refleksije i digresije pojedinih pjesnika, jedva povezane s inspiratorom, ili panegirici, koji nižu svoje »dike i hvaljenja« Zasluži i Značenju Markova opusa, kao kad se gomilaju girlande i vijenci oko spomenploče kakva značajnog događaja, a izvršitelj mu se gotovo sasvim ispušta iz vida.

Zastat ćemo stoga samo uz neke od njih, koje ili izravno evociraju Marula, ili kvalitetom pjesme i imenom autora zaslužuju posebnu pažnju.

Tu se odmah nameću dva velika pjesnika: *Vladimir Nazor* (1876—1949) i *Tin Ujević* (1891—1955).

Nazor se mnogo i višestruko zanosio Marulićem: jako ga je cijenio i volio, smatrao ga svojim uzorom, pisao o njemu danas već klasične rasprave, u kojima je proučavao njegov stih i kao čakavski specifikum i s općih pozicija hrvatske versifikacije, isticao je istinske Marulove pjesničke kvalitete nasuprot negatorima, npr. Tomi Maretiću (koji je jednom napisao kako su »svi složni koji su čitali 'Juditu', da joj pjesnička vrijednost ne stoji baš visoko iznad ništice«), upozoravao je razumno, dvostruko kompetentan, kao pjesnik i kao čakavac, da Marulića mora najprije razumjeti (leksički, metrički, itd.) i »znati čitati« tko hoće u njemu uživati ili mu suditi, meditirao je, napokon, o svojem danteovskom Vergiliju, u mnogim od najuspjelijih ulomaka svoje poezije i proze.¹⁷

U svojim mladenačkim sjećanjima povjerava nam on kako je kao đaćić gimnazije u Splitu (gdje je položio »ispit zrelosti« 1894) i kasnije, kao mlad nastavnik, »suplent«, na toj istoj gimnaziji oko 1900. lutao po splitskom Marjanu, koji je tada bio većim dijelom

gol i besputan krš, i u jednoj hridini kraj neke stazice viđao jasne oblike starca Marula kako »sjedi i gleda u grad držeći u ruci dugu bradu« i mnogo je s njime razgovarao u suton... Opsjednut u to doba mitovima i nadljudima, opjevao je u »Vijencu« (1901) kako i Marulić, poput Mojsija, silazi s brda noseći »prvu hrvatsku pjesmu na usnama zvučnim, ... svetu vatru s vrhunca rodnoга brijega«...

Tek trideset godina kasnije vratio se Nazor na Marjan (1934) i, naravno, nije više našao svoje »marulovske« hridi u bujnom i urednom modernom parku, ali je u srcu još življe osjetio neprolaznu poruku давnog splitskog pjesnika kako svi naši Holoferni padaju i padati će, dok budemo ostali vjerni duhu praotaca... I spjevao je, sad već starac, novu pjesmu давnom »vođi i učitelju«, jer još uvijek na Marjanu

Marka Marula sjen sjedi u večernji sat
vječno... Nad l'jepim gradom, što trećim već diše životom,
s tog vrhunca nek bdi praotaca nam duh!

Marulić se javlja i u osebujnom Nazorovu romanu »Pastir Loda«, gdje mu Hektorović šalje u Nečujam zarobljeno otočko čudovište fauna-čovjeka Lodu da stari mudrac dade svoje mišljenje o njemu, »je li čovik, al faun, zvír ali vrag«... Marulić pušta Lodu na slobodu u otočki krš, a autoru »Ribanja« odgovara dugom stihovanom čakavskom poslanicom, u kojoj izražava ovu svoju vjeru:

U vrimena nova, kad zla će sva ta zajt,
iz boka njegòva nov puk će, morda, izajt!

No, kao i u marjanskoj fantaziji, Marulić ostaje Nazoru i ovdje u polusjeni i nejasnoći ljudskih obrisa, bliži viziji nego živu čovjeku, nazvan u jednoj popratnoj bilješci »starim polufilozofom i moralistom«,¹⁸ kao da je i Nazoru bio prvotno pjesnik, koji je u sve simbole i alegorije svoje i tuđe provlačio, kao i njegov »učenik«, i smatrao najprečom pjesničku poruku, a ta zaista ni u Marulića ni u Nazora, kako nas vrijeme uči, ne gubi vrijednost...

Dok se ugladeni Nazor obraća Marulu smjerno kao zahvalan discipulus, nabusiti Tin iz 1914. upućuje mu svoju pjesmu »O p r o š t a j« kao »kolegi«, ravnopravnom i srodnom po krvi, sudbini, borbenim ciljevima i jeziku, pa mu i smjelo pjeva njegovim, »marulićevskim« rječnikom i stilom.¹⁹ Na žalost, ta posljednja srodnost izvještačena je, jer Vrgorčanin Ujević nije imao ni mogao imati pravog afiniteta ni prema sadašnjoj splitskoj ikavsko-čakavštini, a kamoli prema Marulićevoj, pa je samo pretrpao svoju pjesmu »neobičnim« Markovim riječima, kako sam Marul ne bi nikada bio učinio. To mnogo kvari razumljivost i spontanost »Oproštaja«, koji,

inače, i svojim sadržajem, čudesno sažetom sintezom hrvatske povijesti i svih muka u njoj, kao i jedrim, »neparolaškim«, pozivom na novo »puntarstvo«, ostaje i ostat će jedinstven primjer pjesme isto toliko poetski superiorne i spontane kao i bogate patriotskom porukom, prerijetkog cvijeta u perivoju poezije...

Odlična zamisao (mislim da je dugujemo neumornom Fiskoviću) da se prilikom prošlogodišnje proslave »Juditine« 470. godišnjice Ujevićevi stihovi ispišu na postolje Meštrovićeva Marulića popularizirat će i među budućim generacijama jednu od najljepših Tinovih i uopće hrvatskih pjesama i povezati trojku Marulić—Meštrović—Ujević, koju s osnovanim ponosom možemo pokazati svim namjernicima izbliza i izdaleka na ulazu u Split.

Neki naši liričari dodirnuli su ipak i po koji detalj iz Markovog realnog života: *Ivan vitez Trnski* (1819—1910), npr., zamislio je da je majka Dobrica (krštena, kako vidimo, hrvatskim imenom, znala je do smrti, poput ostalih splitskih aristokratkinja, samo hrvatski) potakla svojega Marka da pjeva »u versih harvacki«. A bilo je još takvih pjesničkih dosjetki, većinom oko postanka »Judite«, simpatičnih, ali bez stvarnog i eksplikativnog značenja s obzirom na Marulićev lik.

A nad poplavu slavopojne poezije izdigla se pjesma »U pohvalu Marka Marula Splitsanina« koju je Slavonac *Vladimir Kovačić* (1907—1959), suptilan lirski slikar svojega kraja, a velik prijatelj Splita, spjevao jubilarne godine 1950, u sedam strofa, od kojih svaka počinje sa »Hvala ti, Marule« itd. pokazavši začudnu invenciju, ukus i smisao za arhaičnu preciznost u tom toliko eksploativnom žanru.²⁰

Dok su veliki Nazor i Ujević produžili ipak utrdom stazom Marulićeve glorifikacije, jedan autohtoni splitski pjesnik *Ante Cettinéo* (1898—1956) unio se u psiho-fizičku kompleksnost Marula kao sina određenog ambijenta, podneblja, ljudskih i povijesnih koordinata, približivši se, možda, najviše našoj želji za upoznavanjem Marula »kakav je zaista bio«...

Pjesma mu nosi naslov »Ljetna balada dvojice Marulića, onoga pravog i onog I. Meštrovića.«²¹ Pedesetak stihova u slobodnom ritmu i nekontinuiranim srokovima razgovor su između pjesnika i galeba na trgu pod spomenikom o »dvojici Marulića«, od kojih pokojni posjećuje noću svoj grad »na nosiljci sjećanja i mjesečine«, donoseći iz Kosmosa svoje davne misli i zanose o vrlinama renesansne ljepotice Arielle, a drugi, živ u bronci usred najživljeg grada i s podnevnim suncem vječno u žilama traži nov poetski izraz da opjeva napasne obline nordijskih turistkinja...

Jer, koliko god ta »dva Marulića« razgovaraju o svemu što se u Splitu dešava, ipak ih najviše zaokupljaju lijepe žene, »mrtve i žive sirene«, tako da »nosač bez broja, a jučer signor Milesi« (to

je, inače, ime negdašnjih vlasnika velike palače za spomenikom) zaključuje: »Anahoreti dalmatinski!... Čak onda, kad postanu sje-
ne, misle samo na žene«...

Ima u toj pjesmi mnogo bujnosti izraza, sugestivnog štimunga, svježih metafora i nebanalnih misli i riječi, ima lokalnog kolorita i najzad (ili najprije) jedna dobro uočena i fiksirana stvarna crta naših »južnih« ljudi, koju ne mijenjaju ni vjekovi ni prilike...

Premda je Cettineova pjesma, u odnosu na prethodnike, »modernistička«, pravi suvremeni dah u sadržaju i fakturi donose »marulićevske« pjesme mladog splitskog pjesnika u punom zamahu poetskog razvoja *Tonča Petrasova Marovića* »Pjesma od spolia« (treća od »Trogirskog triptiha«) i »Suprotiva«, obje u čakavštini, točnije, druga je u Marulićevu jeziku, a prva u današnjem splitskom obilno začinjenom svakojakim riječima od francuskih do »nesalonskih« naših.²²

Stvar je ukusa hoće li tko prihvatiti takav hibrid i poetski izazov, ali se u njemu neosporno osjeća da svu tu smjesu, vehementnu, šokantnu, i nazovite je još kako hoćete, kao užarenu lavu riga (upravo tako) vulkan jednoga snažnog talenta i istinske poezije, koja ne traži silom efekat, »da zapanji građanina«, nego zaista osjeća potrebu da nešto kaže »drugачije«, odnosno baš ovako, a pojedini su joj stihovi svojom lapidarnom (i »ubojitom«) misaonošću prave »gnome«. (Npr. »Dokla iščeš ključe, ostaneš prez kuće«, ... »Iz jezika ditinstva u ditinstvo jezika« itd.) Razumije se da pojedinosti izazivaju aktualne asocijacije (osobito »Suprotiva«, koja se očito nadovezuje na »Molitvu suprotiva Turkom«, ali i one imaju opću dimenziju, pa ih ne treba trpati u granice kakvog određenog vremena i prostora.

Marulićevi stihovi potvrđuju staro iskustvo da iz bogate baštine prošlosti pojedini naraštaji biraju sebi što im odgovara. Tako je i s Marulićem: dok su se naši prethodnici divili i pjevali bljesku luči pismenosti i pjesništva, koju je naš Marul, »otac itd.«, prvi visoko digao, najnovija generacija preuzima njegov bič, da njim dalje vitla.

A jedno i drugo komponente su Marulova bića, on sam, koji tako, na najneposredniji i najvitalniji način traje u nama, »vjerno opisan« čak i u Marulićevim stihovima, ako ih, razumije se, umijemo čitati, da bismo ga »prepoznali«...

Tako nam, eto, i lirika naših pjesnika daje naslutiti poneku crtu Marulićeve stvarne intime...

Gledane, naravno, u drugačijem svjetlu no što ju je mogao sagledati npr. čestiti *Rikard Katalinić-Jeretov* (1869—1954), kad je 1901. pjevao:

I dokle je po luzima umiralo zadnje cvijeće,
ti si pjesmom nagovješto rodu novo pramaljeće!

Rađanje »Judite« premješteno je ovdje, doduše, iz proljeća u jesen, ali sličica je ipak, vidrićevski ljupka, dobroćudni je »barba Rike« iskreno ushićen, a veza njega i Marovića u kultu Marulića izravna je i neprekinuta...

Hrvatski *pripovjedači* priđuše kasno Maruliću, tek godine 1901, kad je proslava »Juditine« četiristogodišnjice ustalasala sav naš rodoljubni, kulturni i politički svijet.

Tada se istovremeno pojaviše u zagrebačkim književnim časopisima četiri »marulićevske« priče nejednake književne, a gotovo nikakve faktografske vrijednosti.

Prvu je objavio u »Prosvjeti, listu za zabavu, znanost i umjetnost«, pod naslovom »U grimizu osvića«, zaslužni zagrebački javni radnik i autor brojnih popularnih romana iz hrvatske davnine, *dr Velimir Deželić stariji*, (1864—1941) a razrađuje Natalisov podatak kako mladi Marulić, kao slušač sveučilišta u Padovi, kad je mletački dužd Niccoló Marcello (vladao samo 1473—1474) službeno pohodio taj podanički grad, izazva svojim vladanjem latinštinom i govorničkim žarom pravu senzaciju, pa mu je ganuti stari dužd preokao da će njegovo sunce, koje je sada u grimizu osvića, jednom svijetliti čitavom njegovom narodu, pa i čitavom svijetu... Kasnije pride Marku uzbuđena ljepotica, predstavi se kao Zagrepčanka Judita i uzvikne hrvatski: »O, budite dikom roda hrvatskoga!«... Susret sa sunarodnicom sa sjevera urezao se simbolički u svijest mladoga Marulića, pa on, u mislima na nju i na sjedinjenje čitavog hrvatskog naroda, prilazi, mnogo godina kasnije, stvaranju svoje »Judite«...²³

Sasvim »šenoinska« po fakturi, ta se novelica ipak odlikuje tečnim pripovijedanjem i iskrenošću romantično-rodoljubnog zanosa. Godine 1916. bila je pretiskana u đačkom časopisu »Krijes«, pa je za nas tadanje »pučkoškolce« značila prvi doživljaj Marulića, presudan za naš doživotni interes za njega.

Drugu je novelu iznio u istom časopisu zagrebački kanonik i publicist *Janko Barlé*. Njegovo »Pjesnikovo zadnje staro ljeto« prikazuje, naprotiv, Marulića u predvečerje njegove smrti, koja koincidira s krajem godine 1523. (Marko je, kako znamo, umro 5. I 1524). U štimungu Silvestarske noći, kako je mi danas provodimo, starac pjesnik duge srebrne brade sjedi među svojim knjigama i raspelom sam i bolestan, i obnavlja u mislima čitav svoj život, što daje priliku Barléu da nam potanko prepriča Natalisov spis, uz dodatke o ljestvama itd. Marko zna za svjetsku slavu svojih latinskih djela, ali mu je draža svijest da je svojemu narodu pružio prvu hrvatsku knjigu, iz koje sluti da će se razviti bogata književnost i okupiti sve hrvatske gradove...

Skromne književne kvalitete, ta proza sadrži i dvije historijske netočnosti: Marulić nije bio najmlađe nego najstarije dijete svojih

roditelja, a »staro ljeto« nije se tada slavilo 31. prosinca, jer je nova godina počinjala svetkovinom Božića ili nekim drugim crkvenim blagdanom.²⁴

Popularizatorski napis, pričica ne docira, nego prilično zanimljivo pripovijeda, pa je mogla korisno ispuniti svrhu radi koje je i napisana, a koja bi i danas opravdala gajenje takva štiva.

Dugo vremena »vodeća« hrvatska revija »Vienac zabavi i pouci« donijela je također 1901. dva prozna napisa o Maruliću.

Prvom, s naslovom »Judita« autor je *Vjenceslav Novak* (1895—1905), tada već afirmiran realistički pisac, a fabula mu je raščlanjena u dva dijela: prvi se odigrava pod prozorom iz priče o vreći, ali novost je, što nasuprot kobnoj kući stanuje plemenita i časna vlastelinka Judita Gavosolić (!), koju mladi Marko uzalud nastoji osvojiti. Dok on sada čeka prijatelja, uzorna gospa pjeva svojemu sinčiću staru hrvatsku narodnu uspavanku,²⁵ a dva Talijana, prolazeći, prisluhnu i komentiraju kako u Splitu i otmjene dame govore samo hrvatski, pa bi o tome, vele, Mleci morali povesti računa, jer je »vlast republike iluzorna, dok u ovdašnje porodice ne prodre talijanski jezik«, odnosno, dok se ne odnarođi hrvatska obitelj... (Četiristo godina poslije Marulića, a četrdeset poslije Novakove priče, talijanski okupatori preplaviše Istru i Dalmaciju natpisima »Qui non si parla Croato«, batinajući i dječicu koja to nisu »uvažavala«.)

U drugom dijelu, dvadeset i pet godina kasnije, Marulić, obraćen smrću druga i poukama svojega kuma Dujma Balistrilića, bdi u osamljenoj kućici pod samim Marjanom (držalo se, naime, neko vrijeme da se Marko rodio i živio u Velom varošu) i razmišlja o dvjema Juditama, tj. o gospi Gavosolić i o onoj milosnici krivoj za smrt dragoga koja se, nakon njegove pogibije, povukla u samostan da okaje svoja nedjela, pa se sada žrtvuje za bolesne i bijedne, uzevši slučajno redovničko ime Judita(!).

U Markovoj mašti stapaju se te dvije žene koje je ljubio, prva, majka i čuvarica rodoljublja na domaćem ognjištu, a druga, sada požrtvovna pomoćnica svojega bijednog naroda, te mu sine da bi ih u liku biblijske Judite mogao opjevati obje i, time, možda, učiniti nešto za sretniju budućnost svojega naroda. Laća se pera, a nad Mosorom sviće i sunce zlati njegove stihove kao »blagoslov Boga i hvala roda hrvatskoga«...

Novakova novela zapravo je čitav mali roman s višestrukom fabulom i s mnogo psihologiziranja i umovanja, pa joj ta prenatrpanost i prilično inforsirana ideja o bludnici pokornici umanjuje djelovanje, no ona ipak odaje ruku prokušanog pripovjedača i književno je najvrednija od tadanjih jubilejskih napisa o Marulu. Sam Marko ne prelazi u njoj šablonu mladog sladostrasnika i starog skrušenjaka.

Drugoj »Vjenčevoj« noveli, potpisanoj sa *M. Podravski*, (to je u stvari Vilim Filipašić, minoran stihotvorac oko 1900) nazvanoj

»Izgubljen a pjesma« moramo svakako pohvaliti namjeru da Marulića za trenutak skine s piedestala uzvišene ekskluzivnosti pjesnika »Judite« i da ga prikaže kao . . . humorista, što je Marko neosporno i bio.

Kukuljević, naime, iznosi u svojem predgovoru izdanju Marulićevih pjesama²⁶ da je u rukopisnom zborniku Petra Lucića s naslovom »Vrtal« (koji je on sâm 1854. pronašao u samostanu benediktinki u Trogiru i otuda uzeo većinu pjesama, za koje je dokazano da jesu ili se samo pripisuju Maruliću) u kazalu zabilježen i naslov pjesme »Frotula od bñh«, ali joj je iz spisa netko istrgnuo tekst, možda kao indecentan, i ulijepio na njeno mjesto »Život sv. Eustahija i družbenikov njegovih«.

Podravski je taj podatak razvio ovako: u splitskom samostanu svete Klare »nedaleko morske obale, gdje je danas pučka kuhinja«, (to jest, jugoistočno od »Peristila«), mjeseca studenog 1523, bol boluje glavarica majka Ksaverja. (Ona se, uostalom, nije još mogla tako zvati, jer budući veliki svetac Franjo Ksaverski, — koji će putujući kao misionar na daleki istok, nositi sa sobom sve do Japana, uz brevijar, samo jednu knjigu, i to djelo Marka Marulića, — ima tada tek 17 godina). Mlada sestra Antonija čita bolesnici Marulićeve šaljive pjesme »Spovid koludric od sedam smrtnih grihova« i ovu »Frotulu od bñh«, kojoj je sadržaj svakako morao biti šaljiv, jer su »frottole« bile prastare talijanske vesele pučke popijevke, kojima se trag osjeća npr. u pjesmama Petrarkinim i u istoimenim glazbenim kompozicijama sa kraja XV stoljeća. Sadržaj ove »frotule«, koju Podravski široko raspreda oko buha, koje netko hoće poslati u nedavno otkrivenu Ameriku, da ne grizu nas, toliko je nasmijao bolesnu redovnicu, da je ozdravila, pa je iz Marulićeva rukopisa iščupala za sebe tu pjesmu (zato te »frottole« nema u »Vrtlu«!), a starom Marulu poslala je sutrađan kolač s buhama od šećera . . .

Ova osrednje duhovita i pismena burgijica ipak je ne samo bizaran kuriozitet, nego i, valjda, prvi protest protiv ukorijenjenog zamišljanja i prikazivanja Marulića kao vječno namrgođenog i svakoj radosti otpornog asketu, što se tek u naše vrijeme svodi na pravu mjeru.

Bilo je tada i kasnije još književnih i drugih prozâ u kojima se evocira Marulić, pa i sam najčuveniji hrvatski arheolog *don Frane Bulić* (1864—1934) u svečanom govoru održanom na proslavi u Zagrebu 14. XI 1901. i kasnije objavljenom u cjelini,²⁷ veli kako mu se na njegovim lutanjima po solinskim iskopinama pričinja da vidi Marka, čovjeka srednjeg uzrasta, širokih pleća i ramena, čela prostrana i vedra, crnih velikih očiju, (opet Natalis!) gdje se odmara u hladu stoljetnih brijestova, sjedeći uz rijeku solinsku kod crkve Gospe od Otoka . . . Zuri Marul u sarkofag hrvatske kraljice Jelene, prebire u pameti stare doživljaje iz povjesnice hrvatske, vidi svoju

»baščinu« ugroženu i plače nad njom, ali ne zdvaja, već radi za nju, »vjeruje i uhva« . . .

Tu je i u don Frani, rigoroznom znanstveniku, rodoljub potisnuo začas učenjaka, jer da je Marko zaista vidio Jelenin grob (kao da su ga uništile kasnije turske, a ne već tatarske navale) on bi to bio sigurno negdje zapisao . . . Nego, baš Bulić našao je 1898. u zemlji toliko značajni epitaf Jelenin, to je bila najveća radost njegova života i rada, pa nije mogao odoljeti srcu da ga ne poveže s drugom svojom velikom ljubavi, Marulićem . . .

Najveći i najambiciozniji dosad književni pothvat u spomen Marku Maruliću bio je začudo zasnovao jedan neknjiževnik, splitsko-zagrebački gimnazijski i sveučilišni profesor povijesti i zemljopisa, rodom Bračanin, *dr Ivo Rubić* (1897—1961), autor brojnih zapaženih znanstvenih i vulgarizatorskih radova, ali ne i literarnih napisa. Taj prvi njegov pokušaj te vrste imao je biti u isti mah romansirana biografija Marka Marulića i velika freska njegova zavičaja i tadanjih burnih vremena.

Rubić je građu za to djelo sabirao decenijama, možda je i skicirao neka poglavlja, ali intenzivno je prionuo poslu tek u svojim kasnim godinama, kad se kao umirovljenik povukao u svoj mali »eremitaž« upravo na otoku Šolti, gdje ga je smrt prekinula u radu.

Ostala je hrpa žuta papira, ispisanog negdašnjom blijedom olovkom prilično čitkim rukopisom, ali uz toliko ispravaka da se često i ne razabire koja je konačna verzija. Svršetka nema, no sačuvani naslovi i skice upućuju na to kakav je imao biti.

Naslov i podnaslov autor je stilizirao ovako: »Split u osvite renesanse«. (Romansirana biografija Marka Marulića i historičkog razdoblja 1450 do 1550 god.)

Iz naslova nekih od 25 napisanih ili predviđenih poglavlja vidno je da je Rubić htio satkati svoje djelo od tri usporedne i međusobno isprepletene niti, odnosno, od Marulićevih osobnih doživljaja, od slikâ ljudi i zbivanja oko njega i od romantično-ljubavnog zapletaja neostvarive veze Sulja i Mare, »Turčina« i kršćanke, očite reminiscencije Botičeva Adela i Mare.

Sve bi se to odvijalo u ovakvim poglavljima: Večer u Nečujmu kod Duje Balistrilića (2), Na Veliku Gospu u Grohotama (3), Iz sjednice splitske komune (4), Splitski karneval 1506 (5), Marko doživljuje Veneciju i govori pred njenim senatom (6. i 7), Na sjednici splitske Akademije govori Dmine Papalić (9), Među splitskim kontesama i pučankama u palači d'Agubio (10), Ružarica u Kaštel Starome (12), Marko čita iz eposa »Judite« (14), U mlinu kod Gospe od Otoka u Solinu (15), Bitka između Turaka i Splicišana 1. I 1508 (16), Mara u samostanu, Suljo kod majke u Lijevnu (17), Šetnja po Solinu i Dioklecijanovoj palači (18), U radionicama Jurja Dalmatinca i Andrije Alešija (19), Kuga u Splitu (22, nije napisano,) Marko napušta Nečujam, promet na splitskoj skeli, susret sa Suljom, posla-

nica Papi Hadrijanu VI, oporuka (23), Bolest, smrt i pogreb Markov (24, nije napisano), Duje Balistrilić i Petar Hektorović raspravljaju u Nečujmu o značenju Marka (25, nije napisano).

Roman je prema ovom zamišljen zaokruženo i zanimljivo, a čitanje rukopisa uvjerilo me da nije, naravno, neka izrazita literatura, ali se ugodno čita, ne pada niže od razine naših »popularnih« historijskih romana, a kao »dokumentarno« štivo prikazuje živo i šaroliko mnoštvo gradiva, ljudi i činjenica iz Marulićevih dana, toliko burnih i presudnih za naš narod.

Bio je to, dakle, dobro usmjeren pokušaj još jedne ilustracije Marka Marulića i faktorâ koji su stvarali njegovu epohu, u kojemu je, osim svega, naglašena tendencija da se Marko shvati i ocrtâ »antitradicionalno«, što bliže običnom sinu Dioklecijanova grada.

Kazališna djela, u kojima sâm Marko Marulić izlazi na pozornicu, nastadoše, također, prvi put godine 1901. u Splitu i u Zagrebu, prigodom »Juditine« 400-godišnjice.

Markov rodni Split u tim se manifestacijama iskazao i prednjačio je i vremenski, — jer se proslava u Splitu održala u nedjelju 3. studenoga, a u Zagrebu 12. i 13. istoga mjeseca 1901 — i masovnošću pravog općenarodnog slavlja, dok je u Zagrebu sve bilo raskošnije, ali ograničenije na intelektualne krugove.

Tada još maleni Split, od dvadesetak tisuća stanovnika, socijalno i politički nejedinstven, sudjelovao je zaista »masovno« usprkos oštrom nadzoru i pritisku austrijskih vlasti, koje su, na primjer, zabranile splitskoj školskoj omladini da prisustvuje Marulićevoj proslavi »koli u crkvi, toli u kazalištu, a to niti u društvu svojih roditelja.«²⁸ Premda je čak i vrijeme bilo nesklono, »burovno i dosta ozimno«, duga svečana povorka, a u njoj Odbor za proslavu, Općinsko vijeće, ugledni uzvanici, glazba, vatrogasci, sokolaši i druga splitska društva, krenula je ujutro pod barjacima kroz ulice iskićene trobojkama, od sjedišta općine (današnji Etnografski muzej na Narodnom trgu) do crkve sv. Frane na obali. Tu su na Marulićev grob položeni vijenci Zagreba i Splita, a don Herkulan Luger, čuveni crkveni bas, otpjevao je staroslavensku misu, uz pohvalno slovo sinjskog franjevca Josipa Miloševića

Odatle svi prisutni odoše, opet u povorci, na svečanu akademiju u Općinsko kazalište, gdje ih u atriju dočeka raskošno izdanje kantate u slavu 400-godišnjice, »Hrvatska pjesma« Milana Begovića (1876—1948), mladog splitskog profesora i pjesnika na početku književnog uspona, a na pozornici je, kako novine pišu, »stajala Marulićeva slika, lijepa radnja vrlog slikara Vidovića, okićena palmama.«

Pred njom se izredaše govornici: predsjednik odbora za proslavu, općinski načelnik splitski i izdavač spomenute brošure o Maruliću, Vicko Milić (otvorio svečanost), mladi odvjetnik dr Ivan Bulić

(»Osvrt na prilike Splita u doba Marulića«, s dokazima kako se u Splitu i pod gospodstvom Venecije »živjelo, govorilo, oblačilo i osjećalo hrvatski«) i Milan Begović (»O životu i radu Marka Marulića«), a dr Ante Trumbić (1864—1938), recitirao je jednu Marulićevu pjesmu, začudo šaljivu, »Anka Satira«. Priredbu je zaključio veliki mješoviti zbor pjevačkog društva »Zvonimir« pjevanjem »Lijepe naše«.

Uvečer istoga dana, u nedjelju 3. studenoga 1901, u 7 i 30 sati, izvedeno je u Općinskom kazalištu, nakon uvoda orkestra splitske Narodne glazbe i prigodne pjesme, koju je odrecitirao njen autor, pučki pjesnik Juraj Kapić, scensko djelo »M A R U L I Ć, p r i g o d n o s k a z a n j e u t r i d i j e l a«, koje su zajednički napisali Milan Begović, dr Gajo Bulat i Vinko Lozovina.

Pažnju izaziva već taj neobični autorski sastav sasvim različitih ličnosti, od kojih je samo prva književnik, dok je dr Gajo Bulat političar i javni radnik, a profesor Vinko Lozovina književni povjesničar.

Tekst samog »skazanja« nije mi, nažalost, uspjelo naći do danas, a ne čini se jako vjerojatnim da još postoji negdje, pa se moramo zadovoljiti nagađanjem i rekonstrukcijom barem njegova »scenarija« na temelju novinskih izvještaja splitskog i zadarskog tiska iz tih dana.

Što se tiče autorskih udjela u njemu bit će da je Milan Begović, kao rođen teatarski talenat (koji je do tada već bio dao svoje dramske prvijence) zamislio osnovu djela i napisao konačni dijalog, dok su ostala dvojica sugerirala, Bulat rodoljubno-političke, a Lozovina književno-povijesne primjese.

Pozornica je prikazivala današnji Narodni trg, zacijelo gledan sa zapada prema istoku, sa »pozadnom slikom Marulićeve splitske plokate, koju je majstorski izradio slikar Vidović«, vjerojatno prema poznatom crtežu »Željezna vrata ili Porta Ferrea« glasovitog Škota i engleskog kraljevskog arhitekta Roberta Adama iz 1757.

Po Vidovićevim nacrtima bili su izrađeni i historijski kostimi, pa je to, koliko znam, jedina suradnja takve vrsti s kazalištem Emanuela Vidovića, što također vrijedi zabilježiti.

Isto tako nije suvišno upamtiti da je skazanje »Marulić«, makar pisano u suradnji s drugima, bio prvi Begovićev praktični dodir s pozornicom, svakako koristan za njegov budući kazališni rad, jer je on ovu izvedbu, sasvim sigurno, u većoj ili manjoj mjeri i režirao.

»Skazanje« iznosi u prvom dijelu priču o kobnoj ljubavnici, koja se ovdje zove Cvijeta, i Papalićevu smrt, uz opću ilustraciju tadanjeg života u Splitu. — U drugom, Marko, potresen prijateljevom smrću, sav se posvetio knjizi i »budi Dalmaciju na nov život, šireći narodni jezik, a s njime i misao narodnog jedinstva.«

Tu je, valjda, bila prikazana i geneza »Judite«, ali to u našim vrelima nije zabilježeno. Iz Šibenika, Dubrovnika i Hvara »hrle pjesnici da se poklone »milopojnom slavuju splitskog gaja«. Koji su sve pjesnici u ovom prizoru dolazili na scenu, ne znamo, a nije nam poznata ni »scenska izlika«, sa kojom su ih autori doveli ovamo, možda u vezi s nekom Marulićevom obljetnicom, »fjerom sv. Duje« ili sličnom prilikom. Međutim, Turci dolaze i počinju opsadu Splita. — U trećem dijelu Splićani se spremaju na otpor zavojevaču. Nadbiskup Zane sokoli ih a i Marulić se laća oružja kličući: »Nije to prva ni posljednja bitka, koju nam je izvojevat, da očuvamo grudu zemlje, krvlju i znojem orošenu, jer nisu sami Turci, koji za njom hlepe«...

Kako je u »skazanju« bio prikazan Marulić osobno ne može se iz ove »rekonstrukcije«, naravno, vidjeti, osim što naslućujemo da je u prvom dijelu bio romantičan zaljubljenik, u drugim rječit i poletan orator, narodni prosvjetitelj, a u trećem patetičan propagator otpora.

Na kraju predstave, vjerojatno se podigla ona »pozadna slika« i otkrila, za ondašnje spektakle neizostavnu završnu »živu sliku«: momci i djevojke, sigurno u splitskoj narodnoj nošnji, kite bršljanom i lovorom »krasnu Marulićevu sliku izrađenu od veoma vrijednog mladog splitskog slikara Emanuela Vidovića«... Burno odobravanje i oduševljenje prepunog gledališta (»gledaonice«) raspalio je do urnebesna mješoviti zbor »Zvonimir« koji je na kraju priredbe otpjevao uz pratnju orkestra veličanstveno »Hrvatsko kolo«, na riječi Rikarda Nikolića, mladog splitskog glazbenika Josipa Hatzea (1879—1959).

Tako ta kazališna večer i »skazanje«, izvedeno od za nas anonimnih članova »Splitskog dramatičnog diletantskog društva« i pohvaljeno najlaskavijim riječima od štampe, okupiše u komemoraciji »Judite« oko oživjela Marulova lika, uz već istaknute splitske starije javne radnike, mnoga još mlada imena, koja će kasnije preuzeti značajne uloge u umjetničkoj, rodoljubnoj i političkoj aktivnosti našega naroda i u istovremenoj borbi protiv autonomiša na jugu i khuen-hédervárijevštine na sjeveru Hrvatske, gledajući u Maruliću zajednički simbol svojega jedinstva i ciljeva.

Ta osnovna tendencija »Juditine« proslave, povezivanje Zagreba i Splita protiv Beča i Pešte, odnosno Italije, i odlučnost da se nastavi književni kontinuitet, koji neprekidno teče od Marulića do Šenoe i dalje, istakla se još jače u zagrebačkom dijelu slavlja, održanom 12, 13. i 14. studenoga 1901. pod naslovom »Proslava četiristogodišnjice umjetnog hrvatskog pjesništva u svezi sa spomen-slavom osnivača mu Splićanina Marka Marulića«, a organizirali su ga zajednički Društvo hrvatskih književnika, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Matica hrvatska,

Društvo sv. Jeronima i Hrvatski književno-pedagoški zbor, svi iz Zagreba.

Iznenaduje da je i zagrebački njemački tjednik »Agramer Tagblatt«, uz brojne opširne i prijateljske izvještaje o čitavom toku jubileja, donio u broju od 16. XI 1901. poseban dug članak »Spalato und Agram«, u kojemu se obara na »Talijske« i »Talijske« koji bi htjeli Dalmaciju otkinuti od Hrvatske. Razumije se da su splitski predstavnici don Frane Bulić i načelnik V. Milić bili središte pažnje čitavog bogatog programa (simpozija, banketa, otkrića spomen-ploče A. Senoi na kući, gdje je umro itd.), a iz svih bratskih slavenskih zemalja stigla je sila pozdravnih brzojava i pisama, osobito iz Poljske, otkuda se, među ostalima, javio već slavni romanopisac Henryk Sienkiewicz, skori nobelovac (1905), s brzojavom »Chwala i czesc narodowi i literaturze chowackiej!«

Na programu svečane predstave u zagrebačkom kazalištu u srijedu 13. studenoga 1901. uvečer bila je »Ilirska uvertira« V. Lisinskoga, prigodni proslav starca pjesnika Ivana Trnskog (govorila ga je ljubimica zagrebačkog općinstva Ljerka pl. Šram »u krasnom starodrevnom spljetskom odijelu«), kantata »O četiristoobljetnici« Ivana pl. Zajca na riječi F. Ž. Milera te »svečana pozorišna prikaza u tri djela« koju je složio dr Franjo Marković (1845—1914), tada sveučilišni profesor, svestrani književnik (autor, među ostalim, triju tragedija) te književni i estetski teoretičar, »U spomeni Marka Marulića«, kojoj je tekst kasnije objavljen dva puta.²⁹

U tom čudnom i heterogenom djelu autor je pokušao napraviti pravi repetitorij hrvatske povijesti i književnosti, pa je doveo na scenu i ispremiješao vile, realne ljude iz vremena i kruga Marulićeva i pjesnike iz kasnijih dana (koji, naravno, govore svaki svojim originalnim stihovima, pa se tu čuje i »Judita« i Gundulić, i Mažuranić, i Preradović, i Senoa) izmišljenu i stvarnu čeljad, vlastelu i pučane, ratnike i građane, u toliku broju da se u toj vrevi sasvim sigurno ni profesori književnosti na predstavi nisu mogli snaći, a kamoli obični gledaoci, za koje je sve to ostalo vjerojatno samo šaren i veličanstven spektakl, sa mnogim scenским atrakcijama tadanjeg kazališta i, razumije se, s obaveznom »Apoteozom« na kraju, gdje svi sudionici komada, s vilom Hrvaticom na čelu, odaju završnu počast Maruliću i ideji vodilji čitave proslave.

Sadržaj je jedva moguće ispriopovjedati, jer ga, u smislu neke fabule, gotovo i nema, sve se zapravo odvija kao niz jedva povezanih prizora i mimohod navedenih čestitara, koji redom dolaze da se poklone »ocu hrvatske umjetne knjige«, donoseći mu na dar prvi primjerak prvog izdanja »Judite«, vijence, narodne pjesme uz javor-gusle. Ima, doduše, i nekih anegdotskih epizoda: 70-go-

dišnjak Marulić i 20 godina mlađi Dmine Papalić zapisuju natpise sa solinskih ruševina i usput nađu i zapišu epitaf kraljice Jelene (kao po Buličevoj uputi ili, možda, baš po njoj!), Marko priča o svojoj davnoj nesretnoj ljubavi prema Hrankovićevoj (!) kćerki Juditi, koju mu njen otac ne htjede dati, pa je pjesnik u dogovoru s 15-godišnjom »nerazbornicom«, poslao jedne noći »po svilenim ljestvah« Peru Papaliću da je otme, a on će ih dolje čekati... (Slaba pohvala Markovu viteštvu, ali i prvi pokušaj da se famozna grešna pustolovina moralno rehabilitira!). Pero je, dakako, stradao, Marko se uozbiljio, a Judita pošla u samostan i kao duvna Samaritanka luta po dubrovačkim kolonijama u Skoplju i drugdje po otomanskom carstvu (!!!) Radi njena spomena i imena spjevao je Marko »Juditu«... Ali upravo večeras, uoči Markovog 70-og rođendana, pojavi se i 55-godišnja sestra Judita i zaljubljenici od prije 40 godina ponovno se susreću... Ovi dramatičniji detalji, gube se i blijede u glomaznoj i prenatrpanoj konstrukciji cjeline, koju »uzvišen« i hladan retorički dijalog, lišen pjesničke iskre, te neprestane »informacije« o povijesnim i književnim pojavama, zaslugama i dužnostima čine još težom i zamornijom, pa su poletne rodoljubne lozinke mogle izazvati odobravanje same po sebi, bez obzira na čitavu »prikazu«.

Smijemo, doduše, vjerovati da »Vijenčev« kritičar ove predstave, možda pjesnik Jovan Hranilović,³⁰ ne pretjeruje, kad piše da je »oči naše i svu dušu privezala uza se pojava Marulića, starca suha i pognuta, na rubu groba, što ju je tako plastički oživio naš dični Fijan... Suzdržavajući dah slušali smo riječi iz ustiju toga velikana našega...«

Marulić i Fijan, to je, zaista, morao biti doživljaj...

Ali usuđujemo se pretpostaviti da je Marko u izgnanom splitskom »skazanju« bio u skromnijem okviru osobno ljudskiji, a poruka djela idejno dojmljivija...

Još jedno kazališno djelo o Marku Maruliću, treće po redu, napisano je 1901, ali ga je javnost mogla upoznati tek godine 1908, u naučno-književnom zborniku »Hrvatsko kolo« Matice hrvatske (knjiga IV, str. 264—295). Bila je to »Kobna oklada« drama u četiri čina. Napisao ju je P. Krstinić, pravim imenom Krsto Pavletić (1865—1919).

Pronašao sam, međutim, da je na sastanku Društva hrvatskih književnika održanom 29. XI 1901, petnaest dana nakon proslave, dr Milan Ogrizović čitao referat o Pavletićevoj drami »Ljubavna zgod Marka Marulića«.

Budući da je to svakako bila ista drama, koja će se sedam godina kasnije štampati pod novim naslovom »Kobna oklada«, mora da ju je autor napisao prije proslave od 1901, vrlo vjerojatno s namjerom da bi je zagrebačko kazalište tada izvelo.

Zašto do toga nije došlo, nemamo podataka, ali znamo da je Pavletić bio nepoćudan režimu, pa su ga kao takva čak i u profesorskoj službi držali daleko od Zagreba, kamo mu je uspjelo doći tek pod koalicionom vladom (1906) a onda je odmah zauzeo odlična društvena mjesta gradskog zastupnika, urednika itd.³¹

Godine 1901. nije, dakle, mogao »doći u obzir«, ali nije isključeno ni to da se njegova drama u poredbi s Markovićevom »odlučujućim faktorima« učinila premalo »pompoznom« za svečanu predstavu, možda su čak nakon njenog čitanja naručili »nešto bolje« od Markovića.

Krsto Pavletić kao književnik imao je i inače čudnu sudbinu: premda je napisao i objavio više epskih pjesama i historijskih drama, kritika ga je uporno prešućivala, a kazališta mu nisu izvela ni jedno djelo. Prohaska vidi razlog tome u Pavletićevu insistiranju na rodoljubnoj tendenciji i na oponašanju narodne pjesme, a »sve je to već bilo zastarjelo i nije više moglo zainteresirati«, ali danas se teško zadovoljiti takvim objašnjenjem.

Drama »Kobna oklada« ima samo osam lica, iz najužeg Marulićevog obiteljskog i gradskog kruga, uz nešto statista, a »čin se zbiva u Splitu oko godine 1476«, kad je Marko 26 godina, prva tri čina na trgu, pod onim vječnim prozorom ljubovce, u ovoj verziji Danice, kćeri naprasitog splitskog načelnika Budislava, a četvrti u Markovoj sobi. Dramski zaplet sačinjava više motiva, jedan je intervencija Markova brata Šimuna, koji pronade leš poginulog Jerka, zaključi da ga je Marko ubio iz ljubomore i smatra da njegova sudačka dužnost, čast i karijera zahtijevaju da prijavi brata, bez obzira na posljedice za njega i za dom Marulića. Kad situacija postane bezizlazna, Šimunu iznenada — pada kap, čime je opasnost difamacije otklonjena.

Taj usiljeni svršetak kvari znatno originalnu zamisao Pavletića, koji i inače unosi dosta nova u staru priču: Marko je u njega idealno zaljubljen u Danicu, koja je proračunato, bešćutno biće, pa i nakon Jerkove pogibije traži od Marka da je uzme za ženu, ali je on indignirano odbacuje i postavlja nov smjer i svrhu svojemu životu: ostat će neženja, posvetit će se sav radu za svoj puk i za domovinu... Jerkova glava u vreći sjeti ga glave Holoferнове: cvu je odrubila Judita iz plemenitih pobuda, a Jerkovu Danica, suprotnost Judite, svojom pokvarenošću. Marko će stoga staviti pred oči ljudima pravu Juditu, da ih potakne na junačka djela, a nevinu Suzanu prikazat će ženama kao uzor čestitosti i čistoće i »to će biti najdivnija zadaća njegova života«. Razumije se da je Marko prije mislio o Danici najbolje, pa se čak i kladio s drugom (to je ta »kobna oklada«) da će on, Jerko, uzalud jurišati na njenu krepost. To s Marka skida ljagu njegove vlastite razvratnosti (druga »rehabilitacija«) ublažujući legendu, dok je liku Jerkovu Pavletić, osim mladenačke pustopašnosti, dodao izgrađen i

dosljedan cinizam prema svakom idealizmu u ljubavi kao i u javnom radu. Od toga strada Markova sestra Vica, ispunjena čistom ljubavlju prema Jerku, koji je za života ne cijeni, a mrtav je tjera u samostan, jer plemenita duša ne može prežaliti njegov gubitak...

Ni opća struktura ni razrada pojedinosti Pavletićeve drame zaista nisu uravnoteženi i jednako vrijedni, ali sretniji momenti predstavljaju ipak uspjeh prvog nastojanja da se Marulić na sceni okruži živim ljudima od krvi i mesa, psihološki produbljenima i uvjerljivima u njihovim postupcima. Uz to se ni rodoljubna tendencija u Pavletića ne ograničuje na plamenu grandilokvenciju i pozive u borbu protiv neprijatelja neporočnih prvoboraca za dobro naroda i domovine, Pavletić smatra da su pravi rodoljubi isto toliko dužni da se bore protiv vlastitih negativnosti, kao što su ravnodušnost prema svakom idealu, egoizam, nepožrtvovnost i konsekventno traženje samo vlastite dobrobiti i užitka, makar i uz cijenu izdaje vlastitog naroda i služenja tuđina, kako to čine pojedinci Splitsani, kad se »prodaju« Mlečanima.

Sve je to ipak življe, modernije i prihvatljivije od tadašnjih šablonskih crno-bijelih patriotskih drama, gdje su »naši« uvijek uzorni i žrtve, a »oni drugi« opaki i krivi za sve, pa se ne bih mogao složiti s kratkom i površnom, a negativnom ocjenom »Kobne oklade« na 114-toj stranici spomenute Prohaskine knjige.

Neosporno je, naime, da Pavletić, instinktivno ili svjesno, nije išao za tim da svojom dramom stvori ni »odu« ni »zdravicu«, a to je nemalen korak naprijed.

Doduše, i on je dodao »Apoteozu«, na kraju djela, bez ikakve veze s njim, dovlačeći na scenu, nakon potpuno realističkih zbivanja, personifikacije radinosti, ustrajnosti i prosvjete, te genije Hrvatske i Čovječanstva, koji rezimiraju djela i zasluge Marulića i krune ga vijencem neumrlosti, dodjeljujući mu naslov dobrotvora ne samo svojega naroda nego i čitavog ljudskoga roda.

Ali taj nasilni privjesak dramati koncesija je uzusu vremena, a ne smijemo previdjeti da nam autor čak i tu, u punom vatrometu finalnih zvučnih lozinki i bengalske vatre, upućuje preko besmislenih alegorija teške konkretne prijekore kao što je ovaj: »Hrvati su neustrajni, plamen rukovjeti slame, a on, Marulić, čitav je život neumorno radio«, itd.

Pavletić je, kako vidimo, osjetio da bi u slavu Marulića trebalo napisati realno i životu vjerno djelo, u kojemu bi poruka izbijala iz sukoba karaktera i događaja, a ne iz napuhanih fraza, zato je njegova »Kobna oklada«, uza sve nedostatke ipak vrednija od Markovićeve parade i najmanje prigodna od marulićevskih kazališnih djela, pa zaslužuje da joj to i priznamo.

I da dodamo kako je u »Kobnoj okladi« Marko Marulić, sa svim svojim značajkama i lomovima, od dotadanjih Marulovih

književnih portreta najuvjerljivija studija jedne ljudske sudbine u vrtlogu prilikâ.

Od 1901. do danas Marulić se vratio u scenski život samo dva puta, oba u Splitu i u tekstovima potpisanoga, no potpunost kronike zahtijeva da i njih registriramo.

Godine 1940. otvoreno je po drugi put u Splitu državno Hrvatsko narodno kazalište, zahvaljujući osnivanju Banovine Hrvatske (1939) i zalaganju kompozitora Ive Tijardovića, intendanta nove ustanove. Svečana inauguraciona predstava u četvrtak 5. prosinca 1940. bila je posvećena »mjesnom geniju zaštitniku« Marku Maruliću, pa je Marko Fotez (tada direktor drame) priredio i postavio na scenu prizore iz »Judite«, u jeziku originala, a potpisani (tada dramaturg) napisao je i režirao scensku kroniku »Splete — grade«, niz slika u stihovima iz povijesti Splita, od Dioklecijana do Ante Trumbića, koji je umro 1938. pa se već mogao smatrati dijelom historije i pojaviti se u filmskoj projekciji u ovoj počasti Maruliću, kako je osobno sudjelovao u proslavi od 1901. Drugi sudionik davne slave kompozitor Josip Hatze surađivao je i u ovoj glazbenim prilogom kronici »Splete-grade«, u kojoj je Marko Marulić imao svoju sličicu, spjevanu u »njegovoj« čakavštini i s mnogo njegovih stihova sa kojima je predavao »Juditu« sestri Biri i objašnjavao zašto je svoju pjesan »složio«, a Splitsani oko njega zanosno su mu zahvaljivali.

Kako je između dva rata (1934—1938) boravio u Splitu istaknuti naš skladatelj Boris Papandopulo, sudjelujući vrlo aktivno na svim područjima tada bogatoga glazbenog života grada, koji je svim srcem zavolio i kojemu je 1935. darovao svoj oratorij »Muka Gospodina našega Isukrsta« (snažno zbarsko djelo po starom splitskom pučkom crkvenom pjevanju, koje se i danas s izuzetnim uspjehom izvodi) potpisani je s njime tada zamislio stvaranje jednog »Festspiela« u čast Maruliću i Splitu.

Zamisao je ostvarena tek 1970, kad je u petak 14. i subotu 15. VIII, na splitskom Peristilu i u okviru XVI »Splitskog ljeta« izvedena prvi put »Marulova pisan« (Kako Marko »Judit« složiti »u versih hrvacki«), svečani glazbeni prikaz u dva dijela, riječi *Vojmil Rabadan*, glazba *Boris Papandopulo*, kako je pisalo na programu. Dirigirao je skladatelj, režirao libretist, a uloge Marulića i Mire Papalić (u viziji eposa *Judite*) kreirala su dva najistaknutija imena hrvatske opere Vladimir Ružđak i Nada Puttar-Gold.

Oko osnovne potke teksta, kako je u Marulu dozrela odluka da napiše svoj hrvatski epos, prepliću se tragedija jedne Papalićke, nazvane ovdje Mira, kojoj je mladi muž zaglavio u okršaju s Turcima u okolici Splita, a ona za tri dana svenula od tuge za njim

(Marulić je taj potresni slučaj opjevao latinskim stihovima kunući dušmansku ruku »una quae fecit caede perire duos«), nasilja mletačke vlasti u Splitu, spletke »svetog« marjanskog pustinjaka, a u stvari agenta okupatorske vlasti (historijsko lice), upad vojnog bjegunca iz Bosne, koji traži azil u Splitu, jer neće da kao turski vojnik napada krvnu braću u Klisu, i drugi historijski detalji, koji kulminiraju u buđenju borbenosti Splitskana za otpor Turcima, te u oslobođenju Klisa i završnoj himni neporobljivosti i vitalnosti vječno mladog i raspjevanog Splita.

Sam Marulić pokazuje se ovdje kao staložen mudrac i čovjek ispravnih pogleda na svijet i na svoj narod, rodoljub akcije, a ne riječi, koji duboko proživljava sve nedaće svog grada i zemlje, ali je i duhovit, sklon šali, pun južnjačke vedrine, optimizma i vjere u nezadrživost napretka i u bolju sutrašnjicu, koju sami moramo stvoriti.

Ne kanim, razumije se, ulaziti u ocjenu svojeg teksta, ali ću ponoviti tuđa priznanja »majstorskoj« partituri, u kojoj se Marulićev monolog, brojni zborovi, »Molitva suprotiva Turkom« i veličanstvena himna Splitu mogu ubrojiti u najvrednije stranice čitavog bogatog opusa Borisa Papandopula.

Izvedba, na trgu, kojim je Marulić svaki dan prolazio, brujanje zvana sa zvonika Svetog Duje u noći punoj »autentične« mjesečine i neodoljivo djelovanje čitavog ambijenta, ostavilo je i svim sudionicima i razdraganim slušateljima i gledaocima televizijskog prijenosa nezaboravan dojam.

A bila je to prva komemoracija čina iz povijesti Splita na Peristilu, poslije Ogrizovićeva »Dioklecijana« iz 1913!

Autori »Marulove pisni« bili su u prvom redu sretni što su svojim djelom stvorili, koliko su znali i mogli, uvod »Marulićevoj godini 1971«, i prvi i posljednji prinos splitskog Hrvatskog narodnog kazališta dvostrukom »Juditinu« jubileju, jer je u »Marulovim danima«, održanima u Splitu 17. i 18. XII 1971, čak i na vrlo skromnoj akademiji u kazalištu, umjetnički dio programa, uz par kratkih recitacija splitskih glumaca, ispunilo amatersko pjevačko društvo iz Zadra »Petar Zoranić« i članica Kazališta na Rijeci, Edita Karađole, koja je zaista nenadmašivo i dostojno ovog starog izraza »krasnoslivila« dug izbor iz »Judite«, u originalu, kao da čujemo samoga Marula ili pridragu mu sestricu Biru...³²

Ovako, dakle, kroz četiri stoljeća ljudi umjetničke mašte i kreativnosti dočaravahu sebi »duhovnu i tjelesnu fiziognomiju« Marka Marula Splitskanina.

Koliko su nama time pomogli da ga bolje upoznamo?
Jako mnogo, čini mi se.

Naučiše nas najprije da ga adoriramo kao velikog književnog patrijarhu, prethodnika, utemeljitelja glavnice, od čijih kamata još živimo (usprkos svim... devalvacijama), što je bilo sasvim opravdano, a poistovećujući njegovu intelektualnu superiornost i artistski talenat s religioznim idealom jedino vrijednog i savršenog čovjeka u određeno doba, stvoriše Markovu svetačku legendu i mit, koji su ga u prošlosti jedini mogli izdići i zadržati na postolju Velikana, a to je i po današnjem, drugačijem, gledanju neosporno bio.

Zatim se, nakon milenijskog prijeloma s novim vremenom javila i nova težnja da našeg Marula dokučimo i kao čovjeka, jer se nije više moglo doslovno vjerovati npr. Natalisovu navodu da četrdeset godina nije gotovo izlazio iz svoje sobice... Prevladala je tada tendencija da se dojučerašnji Idol svede isključivo na dimenzije prosječnog, pa čak i pomalo problematičnog čovjeka, koji je egzistenciju svoju i svojih brojnih srodnika osiguravao ne baš pretjerano skrupuloznom administracijom velikog obiteljskog imutka i polja na Pojišanu, Bačvicama, Špinutu, Žnjanu itd., pa »činovničkim« radom, ganjanjem svojih dužnika i štetočina, vođenjem brojnih sudskih parnica vlastitih i tuđih (on, »svetac«!), dok je, s druge strane, volio oboritu ribu, tek izvučenu iz mora, čašu dobra vina i lješkarjenje u hladovini uz pljuštanje valova i šum maslina i borova pod »maištralom«. (On, »asket«!).

Sad tu prijeti druga krajnost, opasno favorizirana manijom »demitiziranja« svega i svakoga od strane ovog našega kojekakvog vremena.

Kao u većini kontraverzija, »istina je u sredini«, pa onome koji iole temeljitije pozna Marulićevo doba i njegove ekonomske, društvene, idejne itd. determinante, nije teško uskladiti prividne suprotnosti u Markovu liku i životu i ne mora odbaciti ni jednu, kao što rade neupućeni i površni Marulovi definatori.

Traženje uvjerljive i osnovane rezultante svih marulovskih komponenata, koje konvergiraju mnogo više negoli se prividno čini, upućuje pravim smjerom prije svega način kako se naš Marul konsekvantno, a očito i s ponosom, latinski i hrvatski, sam naziva i potpisuje:

Marko Marulić *Splićanin*...

Ovo »Splićanin« gotovo se uopće ispušta iz vida proučavajući Marulića, kao što se u nas u analizi naših autora većinom zanemaruje »lokalno obilježje« pojedinca, da simplicistički označim vrlo složenu i važnu osobitost, koja uvijek mnogo objašnjava i pomaže shvatiti u čovjeku i u djelu.³³

Prilazimo, dakle, Marku kao Splićaninu, ali ne gubeći iz vida da u Splitu, kao i u svim drugim gradovima i krajevima, ima

posebnosti, koje nikakve mutacije vremenskih i životnih uslova ne uspijevaju mijenjati, a ima, opet, drugih, koje »bujica prolaznosti« nepovratno odnosi sa zemanom.

Mi stariji, međutim, još smo dospjeli doživjeti, u Splitu našeg djetinjstva i mladosti, toliko drugačijem i »splitskijem« od današnjega, priličan broj autentičnih i poučnih, a svakako i pomalo grotesknih »živih fosila« davno iščezlog Splita, pa čak i jednog izravnog potomka Marulova roda, koji je »otišao svojim precima« tek 1934, u osamdeset i prvoj godini svog vijeka, bistar, vitalan i ratoboran do kraja, kao posljednji muški Marulić.

Taj *Josip Maroli* (obiteljsko prezime bilo se, tijekom vremena, okamenilo u toj talijanskoj varijanti) bio je splitski javni bilježnik, svestrano naobražen, ugledan i imućan građanin i pisac, osobito prigodnih soneta i zajedljivih satiričkih epigrama na račun svojih sugrađana, pisanih talijanskim jezikom u stilu Manzoniya i ostalog »ottocenta« i potpisivanih pseudonimom »Verino Frustini« (»Istinko Kandžija«). Ponosan na svoje podrijetlo i ljubomorani čuvar obiteljske predaje i značenja, rado je o svemu tome pričao s nama dječacima, a kad smo »počeli pisati«, blagohotno je obećavao da će nam »jednom« izdiktirati svoja sjećanja. Kako već biva, do toga nije nikada došlo i jedinstveno gradivo nestalo je s njime nezapisano, premda je starac i u najužoj obitelji imao književnika, no ne vjerujem da bi kraj njegove vehementne naravi takva »suradnja« i bila ostvariva.

Dodiri s njime ipak su nas obogatili ne samo podacima iz davne prošlosti nego i mnogim spoznajama o Splitu i Splićanima iz njegova djetinjstva, a uporedo smo upoznavali i njegove vršnjake, srodne po godinama, podrijetlu, naobrazbi, pogledima i načinu života, koji su već i nama, prije gotovo pola stoljeća, izgledali kao nerealni ostaci nekoga drugog svijeta, a danas su naprosto nezamislivi u našoj sredini, koju su, uostalom, svi odavno napustili...

Ali u »njihovo« vrijeme sve se mnogo polaganije mijenjalo, a tradicije i običaji trajali su stoljećima čuvajući vjernu sliku davnine...

Svi ti naši stari gospari bili su vrlo inteligentni, duhoviti i izobraženi, neki i solidno školovani (u Italiji, a »mlađi« i u Beču), poliglotti, enciklopedisti po nekoj južnjačkoj posebnoj sklonosti (koju nam »drugi« predbacuju kao »svaštarstvo«), znali su često slikati, svirati, komponirati, a redovito »književno stvarati« u prozi i u stihu, često i preko amaterskog domašaja, ali su se time bavili isključivo za veselje svoje i svojega kruga (njihove međusobne »poslanice« u stihu bile su ponekad prava mala remek-djela duhovitosti i stilske vještine i izravan nastavak Lucićeva ili Hektorovićeve dopisivanja) ne pretendirajući na publicitet ni na javna priznanja, premda su svoje pjesmotvore čak i štampali (u »vlastitoj nakladi« od ... nekoliko primjeraka). Nastup im je, usprkos istinskoj

uglađenosti, bio forsirano arogantan, ironičan i superioran, da je bila prava smjelost prići im. Tek nakon dugog »uvodnog ceremonijala« odavali su se kao zapravo dobroćudni, katonski ispravni ljudi, u stvari željni da te čuju i da ti u nečem budu od koristi. Upadao je u oči priličan broj neženja među njima, koji, materijalno osigurani i sami sebi dovoljni, nisu jednostavno imali volje da objese sebi na vrat bračni jaram i obaveze, djelovali su ponekad kao »popovi, koji se nisu zapopili«, premda su inače bili veliki poklonici lijepog spola, a umjeli su i obdariti djetetom kakvo mlado žensko biće, obično služavku. Za to ilegalno potomstvo i njegovu majku većinom su se i pobrinuli, a Marulićev brat Valerij daje čak i ime rođene sestre, k tome redovnice, i bake Bire vanbračnoj kćerkici. (Koja je, čini se, »pošla po zlu putu«, a jedna novinska reportaža javlja ovih dana da je presadila ime Marulić na Krk!)

U beskrajnom »ćakulanju« isprsavali su se kao antiklerikalci i ismjeivači popova i fratarara, s kojima su, inače, bili najbolji prijatelji, isticali su svoje slobodoümlje, a bili su revni vjernici, i tko bi nabrojio sve kontraste i kontradikcije u njima! Nisu bili zli ni tvrda srca, imali su razumijevanje za tuđe potrebe, pa iako su s »nižim svijetom«, kao i sa djecom, postupali i razgovarali »strogo« (po principu »inače ti se popnu na glavu«), a socijalne probleme nisu, naravno, promatrali našim današnjim očima, znalo se da često i rado diskretno pomažu mnogima i materijalno i drugačije, a baš za Marolija našao sam zabilježeno u jednoj »pučkoj« kronici, kako je, osim stalnog diskretnog pružanja novčanih potpora, u vrijeme ratne mobilizacije (za koju bi, kao »službena osoba«, unaprijed doznao i vidio popise) obilazio noću predviđene »soldate«, kako bi navrijeme mogli izbjeći patroli, kad iziđe »u lov« na njih po predgrađima.

Takvi su, eto, bili ti stari Spliciáni, »posljednji svoga roda«, aristokratskog i po mnogim obilježjima »marulićevskog«, u prvom redu spomenuti Josip Maroli, čija je kći Gilda, udata za već spominjanog splitskog kompozitora Josipa Hatzea, preminula mlada 1918, kao posljednje biće koje je do udaje nosilo prezime Maroli.

Stari Josip Maroli bio je i fizički blizak Natalisovu opisu, po stasu, crtama lica, crnim očima i po ostalim detaljima fotografije, koju mu unuka, Siglinda Hatze-Radica, s pijetetom čuva.³⁴

A sve druge karakteristike, potezi i ispadi tog žustrog, autoritativnog starčića (kad mu se nije svidjela moralna tendencija »Kreutzerove sonate«, on je jednostavno napisao pripovijest iznova, štampao je i poslao uz oštar prijekor u Jasnu Poljanu, a Tolstoj mu je ne samo ljubezno odgovorio nego i uvažio neke njegove primjedbe), njegova tvrdoglava upornost (kad im je 1929. požar oštetio kuću, svi su članovi obitelji iselili, ali on je ostao »na svojem«) njegova pobožnost i uporedan smisao za . . . nesvete stvari i čitavo njegovo osobenjaštvo (što, naravno, nije isto što i čudaštvo), pove-

zано i popunjeno s osobinama već skiciranih pripadnika staroga Splita i sjenama prohujalih vjekova, sa svim njihovim suprotnostima te danas neshvatljivim, a još nedavno normalnim navikama i mentalitetom, mogu, mislim, biti stvarna životna građa, da, uz pojedinosti umjetničkih vizija, koje smo analizirali, složimo uvjerljiv portret Marka Marulića, prije svega Splićanina...

Pa, ako na kraju bacimo opći pogled na toga našeg davnog, a po mnogo čemu bliskog sugrađanina, on nam se priviđa u prilično jasnoj slici: nije bio nikakav »svetac«, to jest čovjek izvanrednih kreposti i kontemplativnog duševnog života, nije bio ni teolog ni mistik ni filozof, jer mu je za sve to nedostajalo i »stručne naobrazbe«, nego je religioznost shvaćao kao sistem moralnih normi i propisa, disciplinu, koju treba više pamtit i negoli po njoj kopkati, i točno je vršiti, bio je, da tako kažemo, jedan od rijetkih svjetovnjaka, koji se posvetio u stvari propagandnom poslu crkvenih ljudi, a pri tom je ostao u svijetu, opterećen koječim, čega su duhovnici oslobođeni. Nije, doduše, isključeno da je nekada i sam pomišljao na to da se zapopi ili zafratri, kao drugi Marko Marulić, stotinjak godina kasnije, ali se razočarao, pa bi se na to mogli odnositi toliko citirani njegovi stihovi iz »Dobrih nauka«, povezivani dosad sa Šoltom, kako se čudio postojanju zavisti u samostanima »gdi najti pokoj mних, sigurno utekši«?³⁵ (Ili se to mjesto mora naprosto shvatiti kao nastavak prethodnog stiha »Mišlju obidoh i još obilazim razna mjesta, ali ne nađoh itd.«)

Svakako, u Markovu životu i radu naziremo podvojenost, koju je vjerojatno i on sam osjećao, pa je nastojao izmiriti divergentne tendencije u sebi pobožnim »praktikama« (tu Natalis može imati u mnogočemu pravo) a u pisanju negiranjem svega što ne vodi Bogu...

Ako je, po našem shvaćanju, poezija i književni rad bio njegov pravi poziv i urođeni talenat, mogli bismo, možda, zamisliti da su ga s druge strane neke introverzne sklonosti pritegle samotarstvu (koje je u njega očito) i odbile ga od »profane« knjige kao i od normalnog života. Indikacija toga mogao bi biti i njegov stav prema ženi, koju kao ljubavnicu ignorira, a kao suprugu u svojem »Lipom prigovaranju razuma i človika«, uz opširno izloženu, upravo ciničnu ocjenu braka, naziva je »Zaisto nestanovita zvir«, dok udovoljenje svojoj platonskoj potrebi ženske nježnosti traži kod starije sestre, boležljive redovnice i u njenih susestara (a kad mu one, npr. šalju na dar ribu, sigurno delikatesu prve vrsti, on im za uzvrat raspreda biblijske asocijacije) te u udovice brata Valerija, koje se ne može nahvaliti.

Sve ga to čini u određenoj mjeri osobenjakom, kakvi su bili i neki drugi dalmatinski književnici, čak i u najnovije doba, i, kako je rečeno, podvojenom ličnosti, vjerojatno prilično neugodnom i sebi i drugima, i »nedruštenim« svatom, jer se Natalisov navod

o njegovoj društvenosti može ograničiti na krug njegovih istomišljenika ili poštovalaca, zaokupljenih prvotno »učenošću« u nekoj »Akademiji«, a ne u veseloj »lumpaškoj« družini. Duhovit je Marko morao biti »po zavičajnosti«, ali i tu su mu njegove moralne ograde očito kratile paprenu šalu i slobodan smijeh, kao što mu je i svaku životnu radost zacijelo mutio sjetni i ledeni memento da je svako pravo dobro trajno i dopušteno tek na drugom svijetu. A on je u to zaista vjerovao, ne zaboravimo to!

Veseljak, dakle, nije mogao biti, a ni sretan čovjek...

Natprosječno inteligentan i umjetnički nadaren, kulturni i kosmopolit po idejama (naravno, u duhu katoličke univerzalnosti), a kampanilist po srcu, zaljubljen u svoj grad, iz kojega se, kao takav, malo ili nimalo micao, osorna, a tankočutna dobričina i osobenjak, koji, osim dvostrukog »građanskog statusa«, nosi u sebi sve opreke i sukobe bure i »bonace«, furiozne raspaljivosti i istinske srdačnosti kao svaki pravi Splitsanin od jučer i od danas, rob opsesije da pjesnik smije djelovati samo »angažirano«, u prvom redu edifikatorski, a onda i rodoljubno, takav je, sve u svemu, morao biti naš Marul i u tom bi smjeru, mislim, morali nastaviti traženje njegovog pravog lika i njegove bogate »psiho-fizičke fizionomije«: njegovi sadašnji i budući »bašćinici«...

BILJEŠKE

¹ Taj je naslov dalo »Kolo«, g. IX (CXXIX), Zagreb, listopad 1971, str. 971, svojem prilogu Marulićevoj slavi, koja je »u Zagrebu protekla prilično nezaapaženo«, kako primjećuje »Večernji list« od 12. II 1972. uz članak Marina Franičevića »Dike ter hvaljenja«.

² Objašnjenje o različitim pisanjima prezimena Marka Marulića (Marko Pečenić—Marulić—Marul, —de Marulis, —Marulus, —Marullus) vidi u radu Cvite Fiskovića »Prilog životopisu Marka Marulića—Pečenića« (»Baština starih hrvatskih pisaca«, Split 1971, knjiga 1, str. 91) — Juditino ime Marulić piše, prema Bibliji, »Judit«, pa i »Judith«, ali i »Judita«, osobito u deklinaciji. — Datum Markove smrti neki navode po biografiji Natalisa (5. I 1524), a drugi po danu kad je objavljena Markova oporuka (8. I 1524). Nema razloga sumnji u Natalisov podatak, koju je, valjda, izazvao onaj nemotivirani »nisi sit mendum« splitskog »prmcancira« i prvog pisca biografija Marka Dumanića, koji dvoji i o godini Marulove smrti.

³ Glavna marulićevska literatura navedena je u knjigama: »Zbornik Marka Marulića«, JAZU, Zagreb, 1950; »Marko Marulić«, knjiga 4. serije »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, Matica Hrvatska i Zora, Zagreb 1970; Marulić—Maroević—Tomasović »Plavca nova«, Nakladni zavod Marko Marulić, Split 1971.

⁴ Vedran Gligo objavio je nov hrvatski prijevod te biografije u splitskoj »Nedjeljnoj Dalmaciji« od 19. XII 1971, koji bi još trebalo dotjerati, jer npr. »avellana« nije »kesten«, nego »lješnjak«, a »cortica« ovdje nije »kora« (stabla), nego »ljuska« plodova, na što i plural upućuje. Zabuna u prijevodu Natalisa (kao ona o promjeni u Markovu odijevanju) bilo je i prije, pa bi bilo nužno izdati i kritičku verziju originala i precizan prijevod.

⁵ Vidi *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, Spalato 1887, Ciccarelli, *Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato ecc.*, Ragusa 1811, Gliubich, *Dizionario biografico*, Vienna 1856, M. Franičević (Pjesnik Judite kroz vjekove«, *Spomenica JAZU*, 1960, II, str. 444) misli da je Natalis umro »ipak desetak, petnaest godina prije 1540.«, ali to se ne bi slagalo s njegovom pjesmom upućenom Pavlu III, koji je postao papa tek 1534. i vladao do 1549.

⁶ Fisković, sp. dj., knj. I., 104.

⁷ »Illustrazione del teatro Bajamonti in Spalato«, Split 1860., bez oznake autora. (Navodno Gianbattista Brainovich.) Sagrađeno inicijativom dra Antuna Bajamontija, vode splitskih autonomaša (talijanaša), to je kazalište, po pričanju, zapaljeno od hrvatskih narodnjaka. (Vidi Fisković, sp. dj., knj. II, str. 205).

⁸ »Prva autentična slika Marka Marulića. Djelo Botticellia, original u Barceloni, a kopija u Firenzi...« »Novosti«, Zagreb, 6. XII 1936.

⁹ Za Vidovićevu sliku Marka Marulića nije se više čulo poslije proslave od 1901. Nije bila izložena ni spomenuta na Marulićevoj izložbi u Splitu 1950, kad je E. Vidović još živio, a nisu je navodili ni znanstveni radovi. Jqš u studenome 1971. uzalud sam joj kušao ući u trag preko splitskih znanaca. Onda joj se najednom pojavila reprodukcija u »Slobodnoj Dalmaciji« od 4. XII 1971, a sam original na izložbi u Splitu od 17. XII 1971, ali bitno drugačiji od snimke u »S.D.«, valjda zbog »restauracije«.

¹⁰ Na proslavi u Zagrebu 1901. donijelo je Gradsko zastupstvo odluku da se jedna zagrebačka ulica nazove Marulićevim imenom i to »Domobranska ulica«, danas Vukovićeve, kraj iličkih kasarni, a današnji Marulićev trg pred Sveučilišnom knjižnicom dobio je Marulić tek 1928. Odlučeno je

i to da se Maruliću podigne i spomenik, pa je u tu svrhu Akademija dala 400 kruna, a po 50 kruna dr Dinko Vitezić, jedini zastupnik istarskih Hrvata u Beču, i »vrlo velikodušno i dično Selce sa otoka Brača«.

¹¹ Ni original Čikoševe slike nisam mogao pronaći ni vidjeti, govorim stoga po reprodukciji iz »Ljetopisa«. Arhiv likovnih umjetnosti JAZU u Zagrebu nema o njemu podataka, osim loše fotografije spomenute loše slike iz »Vijenca« 1902, a ne one odlične iz »Ljetopisa« 1903. Čuvši da prof. V. Zlamalik sprema studiju o Čikošu, pokušao sam od njega saznati za sudbinu Marulićeve slike, ali nije mi uspjelo. Treba, dakle, čekati na Zlamalikovu studiju, koja će to, nadamo se, rasčistiti.

¹² Freska nije registrirana ni u spomenutom Arhivu, nema od nje nigdje snimke ni reprodukcije, nitko za nju ne zna, izložena je u običnoj uredskoj prostoriji opasnosti oštećenja, pa i likvidiranju u kakvoj »adaptaciji«, usprkos svojoj kvaliteti i ugledu autora. Netko bi, ipak, morao povesti o njoj računa, dok ne postane treći slučaj nemara za Marulićeve slike.

¹³ Osobito Fiskovićeve studija spomenuta pod 2).

¹⁴ Čini se da je na knjigu Constantinija u nas prvi upozorio zadarski list »La Dalmazia« u brojevima 2—3. 1846, jer se tu krivo navodi godina izdanja knjige 1786, koju svi naši kasnije tako prenose, a točno je 1744. Costantini pripovijeda kako su Marko i prijatelj mu Papalić naizmjenice posjećivali neku žensku penjući se k njoj na prozor po ljestvama od užeta. Jedne noći, red je bio na Marka, ali ga je prepustio drugu, a sam ostade na straži pod prozorom, s kojega ubrzo pade vreća s Papalićevim truplom odsječene glave. Marka bi to bilo okrenulo na svet život. — Fisković tvrdi (sp. dj. str. 128) da je vlasnik zbirke starina, koji je Costantiniju pričao tu legendu 1732, bio neki Capogrosso, dok Kečkemet navodi kao vlasnika zbirke pjesnika Kavanjina, koji je umro već 1714.

¹⁵ Vidi Kolendić »Marulićeva oporuka«, Split 1924, gdje još čitamo kako se Marko »pokajnički... valjao u svojim suzama« i slično cvijeće; Slamnig govori o »cenzuri« u uvodu svojega spomenutog izdanja; Duško Kečkemet o oklopu i maču u »Sl. D.« od 4. XII 1971, gdje još navodi da se godine 1901. slavila 450-godišnjicu Marulova rođenja (rođen je 1450), a slavila se 400-god. postanka »Judite« (1501). To neće biti tiskarska greška kao kad je zagrebački »Vjesnik« u bilješci potpisanoga da su prva tri izdanja »Judite« (13. VIII 1521, 30. V. 1522, 29. I 1523) objavljena u 17 mjeseci, umjesto 17 štampano 7!

¹⁶ Da od pukog nabranjanja pjesnika nema koristi, pokazao je članak Zdravka Mužinića »Književna inspiracija« u »Sl. D.« od 4. I 1972, gdje nam niz od 30-tak imena ne kazuje ništa o »marulićevskim« pjesmama, a još manje o autorima. (Jedan je čak spomenut dva puta, pod imenom i pseudonimom). Zar npr. Jure Kapić (1861—1925) nije zaslužio, ne samo sudjelovanjem u Marulićevoj proslavi 1901, nego čitavim svojim »prosvjetiteljskim« radom da se o njemu nešto ovom prilikom rekne, pogotovu kad je i on ove godine »jubilarac«?

¹⁷ Za Nazora vidi »Eseji, članci, polemike«, Djela V. N., knj. XIV, Zora, Zagreb 1950, »Hrvatska revija«, g. VII, 1934, br. 7, str. 347, »Pastir Loda«, Naklada autorova, Zagreb, I knj. 1938, II knj. 1939. Stihovi o Maruliću karakteristični su i za Nazorovo dotjerivanje svoje poezije, jer npr. apostrofiranje Marulića u verziji za »Vijenac« 1901. glasi »ti na našoj brvi — eksere zlatni, ti naše domaje ponose vječni«, a u kasnijim verzijama »ti čakavske krvi prastari glasu, ti prva r'ječ naša u nevolji našoj, — Hrvata pjesniče prvi!«

¹⁸ Vidi splitsko »Novo doba«, god. XX, br. 298, Božić 1937.

¹⁹ Vidi Ujević »Rukovet«, Zora, Zagreb 1950, str. 7. i 189, original i prijevod na suvremeni hrvatski jezik prema zborniku »Hrvatska mlada lirika« (Zagreb 1914).

²⁰ Objavljeno u Reviji Matice Hrvatske, Osijek 1959, br. 4. i u posmrtnoj zbirci »Jantar na suncu«, Zagreb 1959.

²¹ Citiram po zagrebačkom »Vjesniku« od 9. ožujka 1956. Cettineovu posljednju zbirku pjesama »Magarčićeve ekloge«, objavila je Matica hrvatska u Splitu 1954.

²² Maroevićeve pjesme vidi u revijama »Vidik«, god. XVIII, br. 30—31, Split, travanj—svibanj 1971. i »Kolo« Matice hrvatske, Zagreb, god. IX (CXXIX), br. 10, listopad 1971.

²³ Natalis u Farlatija ne veli da je Marko pozdravio dužda u Padovi. »In gymnasio Patavino« čitamo tek u spomenutom djelu »Opuscoli itd.« don Andrije Ciccarellija iz Pučišća na Braču (1811), pa neki misle da Marulić nije nikada ni bio u Padovi, ne objašnjavajući gdje bi se u tom slučaju mogao sresti s duždem. Novela je inače dokaz da je ime Judita bilo uvijek i posvuda popularno i štovano, zato se i nametnulo Deželiću, koji je svakako znao i za kćerku Petra Zrinskoga Petronilu—Juditu, klarisu preminulu u Zagrebu 1699. »Svetu Juditu« crkva i danas slavi 30. VII, premda priznaje da nije nikada postojala.

²⁴ Marulić datira »Juditu« »od rođenja Isukrstova u tijelu« 1501. To bi moglo odgovarati latinskom »ab incarnatione« (»od utjelovljenja«), ali i »a nativitate« (»od rođenja«). U prvom slučaju bio bi početak godine na Blagovijest (25. ožujka) u drugom na Božić (25. XII). Za datum »Judite« (22. IV) oba računanja daju i po našem godinu 1501, no bit će da je Marko računao ipak po drugom, sudeći po sličnim datumima u Splitu u to doba.

²⁵ Fino podsjećanje na poznatu činjenicu da je hrvatskih narodnih pjesama bilo i prije Marulića.

²⁶ Stari pisci, I 1869, str. LXV.

²⁷ »Ljetopis društva hrvatskih književnika«, Zagreb 1903, str. 15.

²⁸ »Zabrana je izazvala u občinstvu veliko negodovanje«, komentira zadržarski »Narodni list« od 6. XI 1901. U Zagrebu je, međutim, vlada (zloglasni Khuen—Héderváry!) odobrila proslavu, ustupila kazalište, dopustila i posebne komemoracije po školama, jer joj je bilo stalo do pobijanja proitaljskih tendencija u Dalmaciji.

²⁹ U »Vijencu« god. XXXIII 1901. i u »Ljetopisu« spomenutom pod 27.

³⁰ Jovan Hranilović ispunio je u godištu 1901. »Vijenca« 26 »listaka« (feljtona), šifriranih sa J. Hr., a nepotpisani prikaz ove predstave na str. 953. broja 47. citira kasnije kao uvod svojem posebnom članku »Osvrt na proslavu 400-godišnjice hrvatske književnosti« u broju 50 iste godine. Bit će, dakle, on autor obaju napisa.

³¹ Dr Dragutin Prohaska, »Pregled suvremene hrvatsko-srpske književnosti«, Matica hrvatska, Zagreb, 1921, str. 112—114.

³² Članovi opere splitskog HNK izveli su u crkvi sv. Frane 17. XII 1971. niz moteta Ivana Lukačića i Vinka Jelića na inicijativu i pod upravom mladog dirigenta Eduarda Tudora, koji se, neovisno o Kazalištu, uspješno bavi glazbom prošlih vjekova.

³³ Kao primjer, navest ću pokojnog Vladimira Nazora, s kojim smo se u razgovoru šalili da je kao Bračanin previše — štedljiv, ... a ovih dana objavljena je anegdota kako je pjesnik, na povratku iz borbe, odbio da kupi za kuću novu metlu, kad je on, prije odlaska u partizane, kupio novu novcatu ...

³⁴ S'glinda Hatze-Radica, unuka Josipa Marolija, iznijela je u jednoj reportaži u »Vjesniku« 6. VIII 1970. mnogo zanimljivih sitnica o svojem neobičnom »nonu«. Šteta što je fantazija reportera štošta »iskitila«, jer stari gospodin nije, razumije se, nikada vodio lisicu na lancu po Splitu itd.

³⁵ Stari pisci I, str. LI i 105, stih 137—146, Fisković, sp. dj. 110. i dalje. — Baš u vezi s Nečujmom vidimo kako Natalisa treba oprezno interpretirati; on spominje »neki samostan sv. Petra«, u koji se Marko »povukao radi mirnijeg života«, a ne svetijeg, a ono otprilike 40 godina Markova zadržavanja u jednoj sobici kosi se već s tim dvogodišnjim povlačenjem na Šoltu.

³⁶ Ovaj rad u stvari je dio opširnijega što bi sa svim citatima i objašnjenjima (samo o izvedbi »Marulove pisni« bit će objavljena brošura) ispunila čitavu knjigu, koju sigurno nitko neće nikada moći izdati, stoga je, nakon još sažetijeg referata na »Marulovim danima« (17. i 18. XII 1971) u Splitu, objavljujem bar u ovoj verziji (uz rizike po koje nejasnoće, lapsusa itd.) kao doprinos kultu Marka Marulića, koji svi na sve moguće načine moramo podržavati.